

ספר נה אוקדש באהבה לילדיי ולנכדיי,
לאמן יידעו את העבר והשורשים המשפחתיים,
ולאמן הדורות הבאים, כדברי הציווי:
לזכור ולא לשכוח!

כתיבה והבאה לדפוס: סמדר ויצמן
smadar@my-story.co.il
<http://my-story.co.il>
טלפון: 04-9880488
טלפון נייד : 050-6596019

נדפס בישראל, תשע"ה - 2015

כל הנכתב הוא על פי חנה שטרנליכט, על דעתה ואחריותה בלבד.

כל הזכויות שמורות לחנה שטרנליכט ©
אין לשכפל, להעתיק, לצלם, לתרגם, להקליט, לאחסן במאגר מידע,
לשדר או לקלוט, בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, כל חלק שהוא
מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט,
אלא ברשות מפורשת בכתב.

הזכרתי

סיפור חייה של
חנה שטרנליכט
לבית נוימן

תוכן

5	הקדמה	
7	שורשים מוקדמים	1
22	נישואים	2
34	בתם היחידה - חנה (הניצ'קה)	3
46	מלחמת העולם השנייה - השואה	4
75	שחרור וחזרה לחיי חירות בצ'כיה	5
82	עולים ארצה	6
86	החיים בקיבוץ החותרים	7
91	עוזבים את הקיבוץ; עוברים למושב ארבל	8
98	עוברים לקריית גת	9
109	ילדינו ונכדינו היקרים	10
126	נסיעות וטיולים בחו"ל	11
133	פגישה שכזאת - איחוד משפחות	12
138	החיים בשנים האחרונות	13
142	חנה היקרה	

הקדמה

נעניתי לבקשתם של ילדיי, להעלות את סיפור חיי על הכתב, למען ילמדו הדורות הבאים את שורשי המשפחה, ולא ימחה גם זיכרון השואה - עליה אני טורחת לספר - למען ידעו היום ובעתיד.

מזה שנים אני נוהגת להגיע לבתי ספר, ליחידות צבאיות, למפגשים עם סטודנטים ומתנדבים ממדינות שונות, ומשתפת אותם בחוויית השואה הפרטית שלי.

אני חשה ורואה בהערכה רבה את השאיפה של בני משפחתי לדעת את קורותיי. אני יחידה ששרדה, ומהם נבצר להכיר את הסבתא והסבא וקרובים אחרים, שהשואה קטעה את חייהם בטרם עת. בני משפחתי ילמדו את ראשית צעדינו בארץ הזאת, אשר לא קלים היו. אנו אודים מוצלים מאש, במו ידינו הקמנו כאן משפחה, השתקמנו ואף תרמנו לבניית הארץ.

כתשובה לשאלות נכדיי, כיצד השואה השפיעה ומשפיעה על חיי עד עצם היום הזה, אני עונה, שאני מתקשה להרדם בלילות, שהם לעיתים קרובות שטופי סיוטים. המראות, שאני מנסה להשכיח בהמולת היום יום, עולים כמפלצות מתהום הזיכרון והשכחה, ומבעתים אותי בחלומותיי. אני נרעדת, וחרדה משתלטת עלי, כשאני שומעת אזעקות וצפירות. אני מעדיפה עד היום לא לנסוע ברכבות וגם לא רוצה לראותן. השתדלתי תמיד לחיות חיים רגילים, להדחיק ולהשכיח את הסיוטים והזיכרונות האיומים. לא אפשרתי להם לנהל את חיי... השתדלתי לא להעמיס על

ילדיי את הזיכרונות שלי, שלא יחושו את המשא הנורא שעל גבי, גם על גבם, ולא להפוך את הדור השני לקורבנות. ולמרות זאת, כשעירית נשאלת מדוע היא משתמשת מספר פעמים בשקית תה אחת, היא עונה: "אני הרי בת לניצולי שואה".

הספר מוקדש בהערכה ואהבה לכולם.

חנה שטרנליכט, יוני 2015

1

שורשים מוקדמים



כל אדם הוא בחלק גדול אישיותו
יצור הדורות שהולידוהו, הוא צואת
ההצטלבויות הנפלאות בו. אסקה אורל
אבות ואמהות, שהפך והיה בו אור

מרטין בובר

פרולוג

"ילדה, את לא יכולה להיכנס לקלונוע... אה... הם... צר לי אבל אסור לכם היהודים להיכנס לכאן". פניו של הקופאי בבית הקולנוע בעיר הוליצה Holice בצ'כיה האדימו עד שורשי שערותיו, ובמבוכה רבה פנה אלי ונראה היה שאינו יודע את נפשו. הצ'כים, בכלל, וגם בעיר בה נולדתי, לא היו אנטישמים, לא שנאו אותנו. היחסים אִתם לפני המלחמה היו טובים מאוד. הקופאי גמגם ונראה בעליל שחש באי נעימות רבה. חלמתי לראות את סרטו של וולט דיסני 'שלגייה ושבעת הגמדים'. היה זה סרטו הראשון ורבות דובר בו. קניתי כרטיס ועכשיו אני יכולה לצפות בסרט. איזו אכזבה.

התברר שילדה גדולה ממני בכמה שנים, שהכירה אותי, דרשה מהקופאי להוציא אותי, כי ליהודים אסור להיכנס למקומות בילוי. צערי היה רב מאוד. אחרי המלחמה הגיעה לאוזניי ידיעה, שאותה 'מלשינה' הלכה ללמוד ריקודים עם בנות גילה בעיר. החברות שלי זכרו את המעשה המכוער שעשתה כנגדי, ושיתפו את מנהל המקום בסיפור. הלה סרב להכניסה ללימודי הריקודים. אכן זו קיבלה את גמולה. הייתי גאה בחברותיי.

אבל עוד נכוננו לי אירועים קשים מזה, במרוצת השנים שלאחר מכן. כפי ששיערתם היו אלה הימים לאחר כיבוש צ'כוסלובקיה על ידי גרמניה, וגזרות הנאצים כבר שלטו בכל. גם במקומות בילוי ובמקומות ציבור אחרים, אליהם נמנע מאתנו להיכנס. אין ברצוני להקדים את המאוחר, לכן אתחיל בשורשי המשפחה. בהמשך יסופר גם סיפור המשפחה בשואה.

אמי, אירנה קצ'ר

משפחת אמי חייתה בעיר הוליצה Holice בצ'כיה מזה דורות. סבתא נולדה שם. כמוה, אמי ואף אני (למרות שמקום לידתי היה בבית היולדות בפראג). הוריה של אמי, סבי ינדריך וסבתי יוהנה קצ'ר התפרנסו מחנות,

שהייתה ברשותם, לממכר מוצרי משרד ומכשירי כתיבה.

הם מכרו עפרונות, ניירות, עטים, מחברות, ספרי לימוד וספרי קריאה.

נולדו להם ארבעה בנים: ריכרד, אמיל, פרנץ, וקרל. ושתי בנות: אירנה (אמי) ואנה.



אמי ואחיה



מראה בהוליצה בראשית המאה ה-20

אבי, ארנולד נוימן

משפחתו של אבי, מוצאה מהעיר **רקובניק** Rakovnik. אביו נישא בפעם הראשונה ל**הרמינה** (אמו של אבא). נולדו להם ארבעה ילדים. שתי בנות ושני בנים. לאחר שסבא התאלמן, הוא נותר באלמנותו זמן לא קצר, ובמרוצת השנים הוא נשא לאישה את **אנה** ולהם נולדו עוד שלושה ילדים.

ילדיהם (כולל ילדיה של הרמינה) היו: **ארנה, נורה, ארנולד (אבי), יוסף, ג'ורג' (אירה Jira), ולה (וליסקה) ואילונה**. אם אבי הייתה אשתו הראשונה של סבא, ממנה התאלמן.



סבתא, אמה של אבא

ציור של אבא

"שיער ראשה החום והארוך של האם היה אסוף מעל קודקה, מיתמר למעלה. עיניה שצבען היה כחול - בהירות ומאירות, שפתיה דקות, עגילים היו קבועים באוזניה. כדרך לבושן של הנשים באותה תקופה, לבשה היא חולצה בעלת צווארון גבוה, קשור בסרט קטן סביב לצווארה". כך צייר אותה אבא ועוד הוסיף רקע בצבע טורקיז. אכן היא הייתה אשה ידועה ביופייה.

אבא מתאר את ילדותו - בפרטים ואירועי משפחה שונים - ביומנו,

אותו כתב עד לידתי. היומן נותר בידיי, וממנו אני שואבת מידע רב אודות אבי. את היומן שכתב, הפקיד בידי חברים, ואלה מסרוהו לי אחרי מלחמת העולם השנייה.

הוא מעיד על עצמו שהיה ילד שקט, צנוע, שקוע במחשבות. מכיוון שתמיד מבוגרים היו סביבו, הוא היה עסוק בעצמו.

זיכרונותיו הראשונים קשורים באמו. הוא נזכר במאכלים שהכינה. למשל, אהב מאוד רסק תפוחי עץ. זיכרונותיו מובילים אותו לציון חיבתו לשכב במיטת ההורים, שם חיכה לאביו שיגיע הביתה, כאשר לעיתים -

Úvodem:

Dne 14. I. 1929 začal jsem po mnohé přimluvě Trenčinské přátel naší kroniku, společně jsme k tomu měli vyhati vel. ky sít - Els, 9.50 - nadepsali jej: "My", Kronika rodiny, Amos a Henry, v upomínku naší a našich budoucích."

To bylo dva dny po našem prvním bále v Hlčicích. Tržba byla toho večera Loj. Mnoho jsme toho nepsali a šli spát.

Trenka slibovala, že si jen ještě na jaře zahráje tenis, zcvičí v lok. le, no a pak snad dle volení, aby matka přírody dostala svůj díl - já pak nový deník - na zámeček - aby moje indiskrétní pravdy se ne dostaly na oči nepovolaných a nes. svěcených zvědavců.

A šlo se spát.....

עמוד ראשון מהיומן של אבא

בחורף - התעכב בגלל סופות שלגים. נזכר איך אמו חבשה לו את האצבע שנחתכה וכאבה לו מאוד. "אם לא תבכה אקנה לך מתנות", אמרה. "אהבתי מאוד את אמא. זוכר אני את הספרים האהובים עליה, שנשמרו בנרתיקים רקומים. היא הייתה מאוד מוכשרת בעבודות יד, בהן בא לידי ביטוי טעמה האסתטי, היפה והמיוחד שלה", כך הוסיף אבי וכתב ביומנו.

כשאמו נפטרה היא הותירה את האב, אלמן, מטופל בארבעה ילדים. אבי התעטף בצערו הרב - אמו לא הייתה לידו. יתכן ועדיין לא קלט ועיכל לגמרי שלא יראה אותה יותר. אבא היה ילד כבן 4-5. יש להניח שעדיין לא הבין את משמעותו של המוות.

"ליבוchovice Libochovice, היה מקום הולדתו של סבא, לשם חזרו הורי אמי, לאחר מותה, ולקחו אותי אִתם. גדלתי אצל סבא וסבתא עד שהגיע זמני ללמוד בבית הספר. סבי היה בקי במספר שפות, פילוסופיה, תלמוד ותנ"ך. סבא ישב ולמד בעצמו. הוא היה נמוך קומה, איש חברה ואהב להשמיע בדיחות ולהצחיק את המאזינים לו. הוא היה אדם חזק מבחינה נפשית והאריך ימים. סבתא הייתה פחות חזקה, אסונות שברו אותה". אלו דברי אבא על סבו וסבתו.

הסבא היה משוחח עם הנכד שגדל אצלו, ואפילו סיפר לו פעם שגילה את שורשיו, מאות שנים לאחר, עד לגירוש ספרד. אבות אבותיו נמלטו להולנד, לאחר מכן נדדו לגרמניה לעיר בשם Gundelfinger בבוואריה,



מימין: נורה, פפה, ארנולד (אבי) וארנה

ומשם לצ'כיה לליבוּחוּבִיצָה. שם נקבע שם המשפחה **גונדלפינגר**. משם הגיע סבו ל**רקובניק**, עיר הולדתו של אביו ושלו. אבא מוסיף ומספר כיצד אהב, בשבת אחר הצהריים, לשחק בתיאטרון ולהמחזיז דבר מה בפני סבו וסבתו, שכאמור גדלו אותו במקום הוריו, במשך זמן מה. הם ישבו על הספה וצפו בו. אלה היו צעדיו הראשונים במשחק והם היו הקהל הראשון שלו.

אביו נישא בשנית לאישה יפה, אינטליגנטית ורגישה. לארבעה שכבר היו נוספו עוד שלושה ילדים. האחות **נורה** נפטרה בבגרותה (לאחר שכבר נשאה והייתה בעלת משפחה) ממחלת לב. אבי הרגיש צער רב על מותה. הוא היה קרוב אליה בגיל ודומה לה בתכונות האופי. הוא מתאר את אופייה במילה "קורן".

האחות הגדולה של אבא - **ארנה**, הייתה שונה. רצינית יותר, בת שמונה כשאמה נפטרה, וכבר מסוגלת הייתה להבין את משמעות המוות. היא לקחה על אחריותה לדאוג לשלושה הנותרים. **ארנה** הייתה מאוד אחראית ובעלת משמעת עצמית, דומה באופייה לסבא. הבן הצעיר **פפה** Pepa, היה עדיין תינוק כשהאם נפטרה. הוא גודל על ידי האם השנייה והיה



נורה

שונה לגמרי מאבא ומנורה אחותו.

אבא גם נזכר באביו, היושב בירכתי החנות, כאשר הוא עצמו יושב על כיסא קטן ומדפדף בספר תמונות, ואחיו הקטן שוכב בערסל מכוסה רשת והזבובים חגים סביבו בזמזום מטריד. לפתע שמע אבי אנחה כבדה, הרים ראשו וראה את ראש אביו מונח על שולחן הכתיבה, כתפיו רועדות והוא בוכה בכי מר. נבהל וקפא על מקומו לא העז לגשת ולשאול, אולי לנחם את אביו הבוכה. הוא עדיין היה ילד. בכיו של אביו שבר את ליבו. עד לכתירת האירוע ביומנו, קול הבכי הצטלצל באוזניו, ובעצם לא נמחק מזיכרונו עד סוף ימיו. "היה זה בכי של אדם טוב, שלא פגע מימיו באיש. לעומת זאת היו כאלה שפגעו בו", כתב ביומנו.

אבא מוסיף ומעיד על עצמו שהיה אינדיבידואליסט ולא השתלב ממש, לא בבית ולא בבית הספר. תמיד אהב להיות מרוחק יותר.

האומנות ריתקה אותו, והוא מצא בה תחליף לבית ולמשפחה. אבא למד בבתי הספר היסודי והתיכון בו למדו ילדי המקום. לא הייתה לו זיקה רבה ליהדות. בכלל, לא היו יהודים רבים ב**רקובניק**. זו הייתה קהילה

קטנה יחסית.

"אני רוצה ללמוד משחק", כך הודיע אבא לאחר שסיים את לימודיו בגימנסיה.

"לא כדאי לך, זה לא מקצוע שאפשר להתפרנס ממנו. בחר לך משהו אחר רציני יותר", כך ניסה סבא שלי לשדלו שיוותר על הרעיון.

"אבל אני אוהב את התיאטרון ורוצה להיות שחקן", התעקש אבא.

"תוכל תמיד לעסוק במשחק כתחביב.

אבל אם אתה עומד על דעתך, טוב, לך בעקבות לבך, אבל זכור את דבריי, לא יהיה לך קל, תוכל לבוא בטענות רק לעצמך. זו הבחירה שלך ואתה אחראי לה". סבא נכנע והסכים, אבל חזר והזהיר את אבא.

הוא יצא לדרך לגרמניה, שם למד בבית ספר למשחק ב**ווימאר** Weimar וגם ב**יינה** Jena. לאחר המלחמה, בעקבות פציעה, הוא סיים את פרק



תיאטרון בובות



כד הפרחים שאבא צייר

המשחק בתיאטרון, ועשה זאת כחובב כפי שהציע לו אביו בזמנו. אבי היה אינטלקטואל אמיתי. התעניין בספרים והייתה לו השכלה רחבה, וגם היה צייר מוכשר. את רגשותיו לאמו האהובה וגעגועיו ביטא בציור הנהדר שצייר, המבטא את האצילות והיופי החיצוני של פניה והיופי הפנימי הנשקף מעיניה. נותרו ברשותי ציורים נוספים של אבי. ביניהם ציור כד פרחים צבעוני, ובתוכו זר של פרחים גדולים בצבע אדום לוהט בעלי גביעים שחורים, כחולים ולבנים, והקטנים - עדינים, בעלי גביעים צהובים. הפרחים נראים חיים, כאילו נקטפו זה עתה. הציור תלוי



ציור עצים, שאבא צייר

עד היום בסלון ביתנו. בנוסף תלוי על הקיר ציור עצים, שעלוותם והאור שבתמונה משרים מראה רך וענוג. מוסיפה לתחושה גם נשורת העלים המוטלת למרגלות העצים.

אבא מעיד על עצמו שגדל והתפתח, חיפש את עצמו וגישש דרכו כילד וכנער, למרות שלא היו לו טענות כלשהן כנגד האם החדשה שאמצה אותו ואת אחיו, וטפלה בהם במסירות. אבל בכל זאת הייתה חסרה לו אהבתה של אמו, שנפטרה. כאילו תמיד הרגיש שאחיו הצעירים ממנו

(ילדי אביו ואמו המאמצת) מקבלים, לכאורה, תשומת לב רבה יותר. "בערבי פברואר, זמן רב עמדתי על המרפסת, עיניים דומעות מביטות בשמיים זרועי הכוכבים", כך כתב אבי על התקופה בה הגיע לגיל בר מצווה. אולי חיפש ובדק היכן נמצאת אמו. האם היא רואה ושומעת את הילד שעל סף בגרות, שכל כך מתגעגע אליה. אולי דבר זה הוביל אותו ללמוד אסטרונומיה ולשאול את עצמו באיזה כוכב נמצאת אמו. אולי בכוכב היפה ביותר אוריון, שם ראה אותה בדמיונו. הוא נזכר בדקלום של המטפלת שטיפלה בו בילדותו, "כל כוכב שמים הוא נשמה שנפטרה, מחזיקה שם נר דולק, שומרת על אהובה". הסתכל הילד השמימה ושפתיו לחשו, "אמא אמאל'ה מדוע הלכת מאתנו?"

הוא היה מוכן אפילו ללמוד מקצועות לא כל כך מעניינים, רק כדי לשמח את אמא. אילו הייתה לצידו, לא היה שמח ממנו. כך היה עומד עד השעות הקטנות של הלילה, תולה עיניו בכוכבים ומדבר עם אמו.



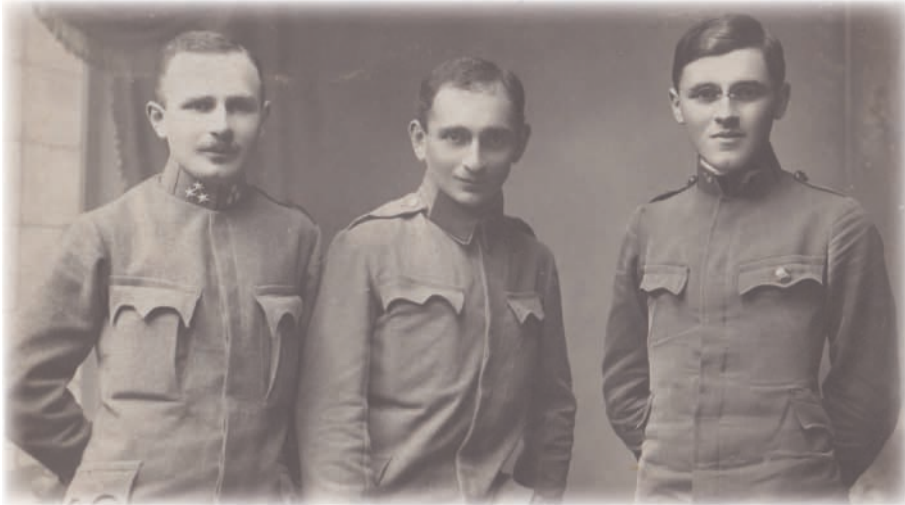
אבא כשחקן

אבא הרגיש בושה וצער שהוא כפוי טובה כלפי האם המאמצת. היא מאוד השתדלה, והוא גומל לה ברצון לראות שוב את אמו. הוא היה נער מתבודד ולא חלק עמה את רגשותיו.

לקראת בר המצווה היה עליו ללמוד בעל פה את מילות התודה להורים. הדבר גרם לו לטלטלה גדולה. הוא מודה לאמו המאמצת, אך אוהב את אמו הביולוגית ולה הוא רצה להודות. זו שגדלה אותו כמה שנים הייתה בעדיפות שנייה. כאבו היה גדול, הוא הטלטל בין סערת רגשות, הרגיש עצמו מבולבל כמו במבוך ושאף להשתחרר ממנו. לא הייתה לילד נפש חיה להסיח בפניה את ליבו ולהתייעץ. בעקבות השיחות עם אמו בשמים, החל מתעניין במדעים קוסמיים - אסטרונומיה ומיסטיקה. הוא שאף להבין את יסודות היקום, השמים ואלוהים. כך החלה גם בגרותו, כשהוא משיל מעליו את הילדות ומתחיל הקרב של "פרומתאוס".

כך לבד חיפש ומצא "בארות מלאי ידע עד אינסוף ואומנות, שנפתחו לנשמה הרעבה", כתב ביומנו. הוא בלע בצמא את "כל הידע שניתן לו ללא תמורה וביד רחבה". אבא לא מפרט את מקורות הידע, אך ברור שאלה הם קודם כל הספרים והלימודים, ואולי גם מקורות נוספים.

במלחמת העולם הראשונה



חיילים במלחמת העולם הראשונה
אבא באמצע, י'ו מימין ופֶּפֶה משמאל

במלחמת העולם הראשונה עמדו צבאות אוסטרו-הונגריה וגרמניה מול צבאות בריטניה, צרפת, רוסיה (פרשה שנה לפני סוף המלחמה) וארה"ב (נכנסה בשנה האחרונה למלחמה). הטריטוריה הצ'כית הייתה כלולה בשטחי האימפריה האוסטרו-הונגרית.

"אנחנו כבר ימים רבים שוכבים בחפירות הארוכות האלה, מתי יגיע הסוף?"

"אי אפשר להוציא את האף החוצה כי מיד חוטפים מכת אש".

"נמאס לשכב כאן בבוץ עם החולדות והעכברושים".

"קפאה לי הרגל".

אלה ודומות להן היו השיחות בחפירות, בהן התחפרו חיילי שני הצבאות הלוחמים, זה מול זה - גרמניה ואוסטריה שנקראו מדינות המרכז, ומולן מדינות ההסכמה.



אבא ואחותו, ולריה

פורים, 1919

"בוודאי המשפחה יושבת בבית המחומם וחוגגת את חג המולד. האש באה שולחת לשונות אדומים. אני מריח את ריח תרנגול ההודו האפוי, ומחבק את אשתי וילדיי. עץ האשוח עם הקישוטים והמתנות עומד במרכז החדר". כך דמיין מישהו אחר בחפירה, בעת הפוגה בין מטח פגזים אחד למשנהו.

לפתע נשמעה שריקת כדור ומישהו צעק בכאב, "נפצתי".

החובשים רצו אליו לחבוש ולטפל בפצוע. הפצע ברגל דימם והיה צורך להזריק לו חומר להקלת הכאב.



אבא כשחקן

העבירוהו לרכבת הפצועים, והוא נשלח לבית חולים צבאי. הפצוע היה אבי. אחיות רחמניות טיפלו בו וכעבור זמן החל להחלים.

הרגל לא נרפאה לגמרי אך למזלו נותר בחיים. יתכן שפציעה זו הצילה את חייו, הוא כמובן לא חזר לשדה הקרב.

"הרגל כואבת לי מאוד, תראו כמה היא נפוחה". היה זה בזמן צילומים לסרטים שעשה **בברלין**. הוא ניסה לטפל ברגל בעצמו בדירתו, אך ללא הועיל. הובהל לבית החולים הצבאי, ובזה הסתיימה קריירת התיאטרון.

אבא הבין שלא יוכל יותר לעמוד על הבמה ולשחק. זה דרש מאמץ רב מדי ורגלו לא יכלה לעמוד בזה.

עתה החל להתמקד בעריכה ספרותית, הפקות, פרסום, גרפיקה והוצאה לאור. פעולות אלו הצריכו מאמץ יתר, ושוב מצא את עצמו מתענה בכאבים - רגלו התנפחה מאוד. הטיפולים בבית החולים היו ממושכים, לעיתים נמשכו שבועות רבים. מפראג נסע לסופי שבוע להורים **לרקבוניק**.

הם עקרו מאוחר יותר **לאולומאויץ**. המפגשים היו מהנים והוסיפו לו הרבה כוח. כך חי עד למות אביו, לאחר מכן פני הדברים השתנו.

מותו של אבא (סבא שלי)

"באחד הערבים ירדתי מהמלון בו התארחתי בפראג. ליד תחנת הרכבת החלטתי לקנות עיתון. פרשתי אותו והתחלתי לעיין בו. לפתע נתקלו עיניי במודעה, קפאתי על מקומי ליבי פסק מלפעום, לא האמנתי למראה עיניי, **בצער רב וביגון קודר אנו מודיעים על מותו של...** כן זה היה שמו

של אבא. לא הספקתי להיפרד ממנו, לא הודיעו לי שנפטר, היה עלי לגלות זאת בעיתון שקניתי במקרה, וגם העיון במודעת האבל היה מקרי. באותו הלילה לא חשבתי כלל לישון. הרהורים וזיכרונות התערבבו בראשי. חשבון נפש תקף אותי ולא ידעתי מנוחה. מחשבה רדפה מחשבה, זיכרון רדף זיכרון. עד השעות הקטנות של הלילה, לא הרגשתי כלל מה קורה אִתִּי. במוחי עברו מחשבות על יחסי אליו, הרהרתי בתכונותיו הטובות - טוב לב, הגינות, חריצות. האם הנחיל לי את אלה? הרהרתי גם בחולשותיו האם עברו אליי? במילים דומות לאלה כתב אבא ביומנו. "השכם בבוקר כבר ישבתי ברכבת בדרך למרחצאות **לוסינה** Losina, מקום בו נפטר אבא. עמדתי ליד החלון מביט מעבר לשמשה. לפניי עברו מראות המולדת, שדות רחבי ידיים, יערות עבותים כמעט אינסופיים, ערים עיירות, כפרים בהם איכרים מעבדים את השדות, פרות רועות באחו. עת קציר היא זו. השמש האירה את שדות החיטה, והקוצרים עשו מלאכתם בחריצות רבה. אבי בן השבעים וחמש עזב את עולמנו, ומה שהשיג בעמל רב ובחריצות, אחרים קוצרים בחדווה". כך כתב אבא ביומנו.

עוד עמד שם זמן רב, כאשר הרכבת משמיעה את שקשוק גלגליה על הפסים, ודמעות נקוו בעניו.

לדעת אבא הוא היה דומה באופי לאביו, שהיה אחד מ-13 ילדים: נשא שתי נשים והיו לו שבעה ילדים וחמישה נכדים.

2

נישואים



מצא אשה מצא טוב
ויפק רצון אה'

משלי יח' כב

פגישה שכזאת

"אמא נתקלה בי ברכבת. חטפתי מכה (אמנם לא חזקה, חלילה), ואפילו לא התנצלה". ככה סיפר אבי על הפגישה ביניהם, בבדיחות הדעת. למען האמת, אני חושבת שהפגישו בין השניים על ידי שידוך. קרובי המשפחה קבלו מידע על אשתו לעתיד, "מי שיקבל את **אירנקה** יכול לברך את עצמו". נו, מול דברי שבח שכאלה לא יכול היה לעמוד. אמא נשאה חן בעיניו והוא בעיניה, כנראה, והם נשאו. הוא מתאר את הגעתו בפעם הראשונה **להוליצה** במאי 1928. מתחנת הרכבת הגיע לעיר והסתובב בה. היה זה יום חם במיוחד, למרות שבחודש זה מזג האוויר עדיין אביבי ולעיתים צונן. הבתים נמוכי הקומה ואף העצים לא נתנו צל רב. בכיכר צמחו עצים נאים מאוד והייתה תחושה של מושבה קטנה. "עיר מולדתי נראתה בעיניי באותה עת יפה יותר", כך כתב אבא. ליד הכנסייה עצר והתבונן בעצי הערמונים ש"היו מרהיבים ביופיים ובגודלם", כדבריו. מאחור התנוסס לו מגדל אדום, עתיק. המשיך בטיולו והסתובב עוד ברחובות עד שהגיע לבית פינתי U KACERU (אצל משפחת **קציר**). היה זה השם העתידי של עסק, שיום אחד הוא יהיה בעליו. אך עובדה זו לא הייתה ידועה לו, כמובן, באותה עת. גבר מבוגר, נמוך קומה, אך בעל פנים מרשימות קיבל את פניו. נראה כאילו ציפה לבואו. מראהו של סבי, אבי אמי, קולו, תנועותיו, הקרינו "אווירה מיוחדת", כפי שאבי כתב. "זה הזכיר לי משהו מהספר 'חולמי הגטו' של **ישראל זנגוויל** (סופר) ומספורי הסופר **ראקווז**. הגברת המבוגרת אותה פגש גם כן (סבתי) בעלת עיניים יפות, מחייכות, עצומות למחצה, ידעו כנראה לראות לעומקה של הנשמה. רק לאחר מכן פגש "בעלמה בעלת עיניים אפורות, שירשה אותן כנראה מאמה, ורגליה מושלמות. התנהגותה הייתה טבעית, פניה ללא איפור, קול האלט שלה עמוק ורגוע". מיד משכה את תשומת ליבו. "ישבנו אחד מול השנייה בסלון הקטן, בסגנון עתיק והריהוט בצבעים ובצורות שקטות ונינוחות, כמו אצל סבי בשנות ילדותי". בזיכרוננו של אבא עלו תמונות מן העבר. השקט הזה, שכבר לא היה רגיל לו, החזיר אותו בבת אחת לאחור. זה השקט שמזמן התרחק ממנו. "והאישה הזאת שמולי, שקטה, רגועה, מקרינה שלוה ושלמות. האם

היא בוחנת אותי? את כוונותיי? תוהו מה הם כשרונותיי?" אבא ציין שהרבה פעמים עלו במחשבותיו אותה חצי שעה שנפגשו לראשונה. הוא שכל ימיו עד אז אימן את חושיו להתבונן בבני אדם ולתהות על קנקנם - פה דווקא נכשל. הוא נפל בקסמה של אותה אווירה שקטה, טבעית ואמיתית, וכבר נמשך אחר אמא כבמטה קסם. לא בדק יתר על המידה, אבל מסתבר שחושיו בכל זאת לא בגדו בו - מעולם לא התחרט שנשא אותה לאשה.

אותו הושיבו על כורסה נמוכה בסגנון הברוק ומולו העלמה **אירנה**, שישבה על קצה המיטה במרחק סביר ממנו. סוף סוף היה אורח זה. עיניה של אמא משכו כאמור את ליבו. "כתפיה היו נטויות קדימה, כפות ידיה קטנות ועדינות. רגליה, שהיו משוכלות אחת על גבי השנייה, הזכירו את אצילותם של סוסי המרוץ האנגלים היוקרתיים". לאחר ההיכרות, בשעות הערביות בעת דמדומים, הם טיילו מעט בשדות אחרי ה**סוקולובנה** (מתחם ספורט שהכיל אולם ספורט ובריכת שחייה). הייתה לו "תחושה אלוהית של שקט ואושר". הוא אינו זוכר מתי הרגיש כך לאחרונה. השקט היה כה טוב, והוא תמיד חיפש דווקא את הרעש והפעילות הבלתי פוסקת.

זכר הפגישה ההיא, ביום ההוא במאי, לא מש מזיכרונו של אבא במשך שנים. עיניה האפורות של אמא, שהביטו בו במבט חודר וחיוך מרחף על שפתיה, לא נשכחו לרגע. הוא לא נרגע מהפגישה, בה נראה לו מבט עיניה כן ואמיתי. הוא התרשם שהיא יודעת מה שהיא רוצה. כך כתב אבא ביומנו.

החתונה התקיימה ב**פארדוביץה**, ב-28 באוקטובר 1929 (יום העצמאות של צ'כיה). לאחר מכן נסעו ל**פראג**, שהייתה עיר תוססת מלאת חיים ו"מלאת התלהבות של חוגגים". בערב התאורה הייתה רבת רושם. למחרת ביקרו בתערוכה של חיילים ב**כיכר ואצלב**. בתיאטרון הלאומי צפו באופרה הוביצ'קה (נשיקה). לעת לילה חיכה להם חדר יפה במלון "מאייסטי".

משפחה חדשה בהוליצה

הם חזרו להוליצה, לבית הוריה של אמא והחיים האמיתיים החלו. סדרו

להם סלון קטן וחדר שינה. חדר המגורים היה משותף עם ההורים. חורף 1929 היה חורף קשה. המתלמדת בחנות חלתה וכן סבי וסבתי, ובני הזוג, הצעירים, נותרו לעבוד לבדם בחנות. העבודה מאחורי הדלפק גרמה להתקרבות ולהידוק הקשר ביניהם.



אמא ואבא

חורף 1929 - "קור כזה לא היה כבר מאה חמישים שנה", כך כתוב ביומנו של אבא. המידע הזה נמסר ברדיו. מרוב קור חלו הרבה אנשים. רכבות רבות איחרו להגיע, כל התחבורה הציבורית הייתה משותקת, כולל אוטובוסים. סופות השלגים היכו במי שיצא לרחוב, סימאו את העיניים והקשו על הצעידה. אנשים נאלצו לעמוד שעות בקור הנורא ולחכות לתחבורה הציבורית. תלמידים לא יכלו להגיע לבתי הספר, שנסגרו למשך זמן ממושך. גם התיאטרון שבת. הוריי אהבו ללכת לראות הצגות, אבל מפאת תנאי מזג האוויר נסגר גם התיאטרון ורק בית הקולנוע עוד פעל. לעיתים רחוקות הלכו הם לצפות בסרט. מי חשק בבילוי מחוץ לבית בערבים קפואים ומושלגים שכאלה?

לתחנת הרכבת נסע אבא במזחלת כדי להביא עיתונים.
 "אולי בכל זאת נצא לנשף?" שאל אבא. "חייבים לצאת לאיזו שמחה,
 לפחות פעם אחת במשך החורף האיום הזה".
 אבל אמא לא רצתה. הקור והשלג שנערם לא עודדו יציאה מהבית,
 אפילו לא לנשף.



ציורו של אבא

בקור של 30 מעלות מתחת לאפס
 הסתובב אבא לבוש במעיל כבד
 וחם, חובש כובע לראשו, צעיף
 צמר מסביב לצווארו, התבונן
 במראות העיר המיוחדים
 וצייר אותם. לדוגמה, את בית
 העירייה שבחזיתו למעלה מצוי
 שעון שפתיתי שלג יורדים עליו
 ומסביבו. בציור הנציח גם את
 המדרכה והעצים הנטועים בה.
 מאוד מהנה היה לצאת עם
 מגלשיים לשלג. אבא ואמא
 (שבכל זאת החליטה לצאת אל
 הקור. כמה אפשר לשבת בבית?)
 החליקו במהירות על השלג
 הלבן, שומרים על שיווי משקל,

שחלילה לא יפלו, כשהם צוהלים ושמחים. במינוס 35 מעלות צלסיוס
 הלכו לצפות בתחרויות סקי. לבושים היטב במעילי פרווה, צעיפים
 וכפפות, מגלשיים לרגליהם, גלשו במדרון בהתלהבות רבה.

ההורים של אמי עוקרים לפראג Prague

באחד מימי ראשון הגיעו האחים של **אירנקה** מפראג והסבירו את
 התכניות הקשורות במעבר הדירה של ההורים. האחים רצו שהוריהם
 יגורו בקרבתם. **אמיל** התלבט היכן לרכוש בית. כשבוע לאחר מכן
 הביאו את תכנית הבית, בחרו רהיטים, התייעצו בקשר לצביעת הקירות
 בדוגמאות שונות ואף חשבו על טפטים. אבא הציע להם דוגמה לצביעת

שני חדרים והול. כאות תודה הותיר להם **אמיל** את הרדיו של ההורים. באותה עת הגיש אבא הצעה לעיצוב בית הקפה Stanek בעיר.

ב-16 באפריל עקרו הורי אמיל לעיר הבירה. מוביל הרהיטים והחפצים השונים כבר החל בעבודתו. להוריי עדיין קשה היה להסתגל למחשבה שהורי **אירנקה** כבר לא יגורו איתם. יותר קל היה לעזור באריזת החפצים, אבל המחשבה שהם עוברים לחיות במקום חדש, בכל זאת לא נתנה מנוח. אנשים מבוגרים לא בקלות מסתגלים למקום חדש לאחר כל כך הרבה שנות מגורים במקום מסויים. פה חבריהם וזיכרונותיהם, פה הקימו את ביתם, כאן נולדו ילדיהם. אבל **בפראג** חכתה להם דירה גדולה ומפוארת, עם כל החידושים והאיבזורים של אותה תקופה. את **אניצ'קה**, עוזרת הבית והמבשלת המעולה גם כן לקחו אִתם. בדמעות בעיניים נפרדנו מהם, המשכנו לנופף עד שנעלמו. לנו היה קשה להסתגל להיעדרם, ולחסרונם. וכאמור היו חששות כיצד יסתגלו הם למקומם החדש. כעבור זמן מה הגיעה הידיעה המרגיעה שהם הסתגלו במהירות ובקלות, למרבה התמיהה, והשתלבו בסביבתם החדשה. זאת הייתה בשורה טובה.

האביב הגיע ואפשר היה לתקן את הנזקים שהחורף הנורא של שנת 1929 הותיר אחריו. שורה של בעלי מקצוע הגיעו לתיקונים - טייח, מנעולן, נגר וצבע. היה צורך לתקן ולשפץ את חדר השינה של סבא וסבתא שלי (של חנה). ארון הזה חדש הוכנס לקיר (שיא המודרניות באותם ימים). מהרהיטים הורדו הגלופים שהיו כבר ישנים ונס ליחס, במקום הוילונות העבים נתלו אחרים, קלילים. גם התקבלה לעבודה עוזרת חדשה, **מרינקה** שמה. בסוף אפריל נפרדו הוריי מחדר השינה בו חיו. בחדר החדש הורגשו ריחות הצבע הטרי. קירות נצבעו בצבע ירוק עם קישוטי זהב. חוטי החשמל הוטמנו בתוך הקירות. בקיצור בית נעים ללא פרטי ריהוט מיותרים.

האביב הזה לאחר החורף הנורא היה נפלא. השדות הבהיקו בצבעם הירוק, מלוא העין. הפרחים הרימו ראשם מתוך האדמה, הפיצו ריח שנישא באוויר למרחוק. החרקים כבר היו עסוקים באיסוף הצוף, זמזומם נשמע היטב. היערות קמו לתחייה, מים זרמו בכל מקום. הטבע שהתעורר, חגג

והתגלה במלוא תפארתו, כאילו נגע בו שרביט קסם. האוויר היה צח ושמש אביבית חיממה את האדמה. גם האנשים החלו לצאת מבתיים ולהנות מהשמש המחממת. הכל פרח והיווה ניגוד משווע לחורף הנורא. הבריות חשו תחושת אופוריה.

"אירנקה חזרה מפארדוביצה Pardubice, הדיאגנוזה הרפואית אישרה, עם ביטחון שמתחת ללבה מתחילים חיים חדשים - חיים חדשים שלך". כך כתב אבא ביומנו. רצה לציין שאמא בהיריון אתי. כדי להבהיר עד כמה מאושר הוא, כתב, "תינוקת אהובה, אם תכירי ותביני את האושר, כשפעם תקראי את שורותיי... עד כמה אירוע זה שינה את תוכן חיינו ...". ועוד הוסיף ותיאר את המשמעות הכבירה של להיות הורה.

הגיעה שנת לימודים חדשה 1929-1930. הם עבדו קשה אבל אבא לא התלונן. ענף הנעליים שגשג בעיירה. ברשותן של מספר משפחות יהודים היו מפעלים "שהביאו הרבה כסף", גם להוריי. בני המשפחות הללו הפכו ללקוחותינו הקבועים. עובדה זו הקלה על ההורים, שהיו זקוקים להכנסות רבות. היה עליהם לפרוע תשלומים וחובות לבעלי המקצוע שעבדו אצלם בשיפוצים. וגם היו זקוקים לתשלומים עבור הסחורות שבחנות.

אמא התכוונה, בינתיים, לקראת הלידה הצפויה. בטנה הלכה ותפחה. לא היה ידוע מין הילוד עד ללידה. "כל דבר שאמא אכלה", כתב לי אבי "אמרה שזה למען זה/זאת שבבטן". בגדי תינוקות קטנים וחמודים הגיעו. "המחשבה על מי שישתמש בהם מילאה את הלב והנשמה". אמא החלה להכין עצמה לתפקיד ההורות. קראה את הספר "האם הצעירה" - ספר הדרכה לאמהות טריות, ובד בבד גם ניהלה את הבית והחנות. כל תקופת ההיריון, שהייתה מלווה עונג וגם חשש, נראתה במבט לאחור כאילו עברה ביעף.

אותו חג מולד שלפני לידתי, אבא מציין, היה מועד קשה ביותר. היה עליו לסדר את חלונות הראווה, בצורה מתאימה לחג של הגויים. הוא הביא ציוד חדש וגם התקין תאורה חדשה, שהיו כרוכים בהוצאות כספיות לא מעטות. למזלו המכירות בחג המולד היו טובות. אמא, למרות הריונה המתקדם והסרבול שהיה כרוך בכך, עבדה עם אבא ללא לאות.

"מצאתי את אמא שרועה מאחורי הדלפק בחנות, זבה דם באחת מברכיה. לאט ובזהירות סייעתי לה לקום. הדבר השני, לאחר שבדקתי שהיא בסדר, היה לבדוק אם הכל תקין עם ההיריון. מאוד חרדנו וחששנו. לאחר מנוחה קצרה התברר שאמך מרגישה טוב ודבר לא ארע חלילה. נשמנו לרווחה והמשכנו בעבודה, למרות הפצע בברך שהכאיב לא מעט". העובדה שהנפילה הסתיימה בסך הכל בחתך, גרמה לכך שאמא לא התרגשה ולא חשה בכאב הפצע. "אולי הסימן על הברך שלך היה תוצאה של הנפילה של אמא"? שאל אבא בדיחות הדעת. כך פנה אלי אבא וכתב על מקרה הנפילה, כשאני עדיין עוברית. באותו ערב הם סגרו את החנות מאוחר. כל הקישוטים לחג המולד נקנו והיה רווח נאה באותו יום. "היינו מאושרים, שאנחנו קרובים אליך - כל כך קרובים", כתב אבא ואני תממה האם התכוון לכך שהלידה קרובה? למחרת נסעו **לפארדוביצה**. משם **לפראג** לבדיקה רפואית בסנטוריום, בו אמא הייתה אמורה ללדת. מסתבר שהסכום, שהיה עליהם לשלם לבית היולדות, היה גבוה וגרם לתחושת מועקה. "**אירנקה** חזרה עם בשורה טובה שהכל בסדר, ובאחד בפברואר עליה לחזור **לפראג**, להיות אצל הוריה עד ללידה. הסנטוריום בו אמורה הייתה ללדת, היה ממש מעבר לכביש, במקום בו התגוררו ההורים".

אבא לא חשש לכתוב ביומנו דברים חושפניים. למשל, על כך שקרובי משפחתו לא היו מוטרדים מהבחורה הצעירה שהכיר ועליה קבלו המלצות חמות, אלא דווקא לגביו תהו, האם יוכל להיות יציב, להחזיק מעמד בעבודה, לפרנס משפחה? הוא שהיה אדם בעל אופי בוהמי, ובנוסף נכה במידה מסוימת, האם "יצא ממנו בעל שישב בעיירה קטנה ותהיה לו פרנסה יציבה בעבודה שגרתית"? כך שאל אבא ביומנו וגם ענה.

הספקות והתהיות שכרסמו בלב הקרובים לו, נעלמו לאחר מספר שנים, כאשר ראו שהוא עומד במבחן.

לאחר עשר שנים, מאז כתב את הדברים, הוא עדיין יושב **בהוליצה**, העיירה הקטנה, אוהב את עבודתו בחנות הספרים, "מקובל ומכובד, ונתפס על ידי עמיתים למקצוע כאיש אמין ובעל יושרה". אפילו השקיע

בקידום ובפרסום של ספר בצ'כית בקרב בעלי חנויות הספרים. הוא גם פעל למען הקהילה, וחי באושר עם אשתו ובתו. את החנות הוא עיצב מחדש, קידם את העסק, כך שהפך להיות מודרני ואיכותי עד כמה שניתן במשאבים הדלים של העיירה. "כל יום הוא מברך את עצמו שקיבל אשה שעשתה ממנו מי שהוא היום - אב, בעל, סוחר ספרים ובעל בית". כנאמר, "מצא אשה מצא טוב". והיא עזר לו, ולא כנגדו.

אבא מודה שלא היה זה קל ופשוט, ואפילו כואב, להפוך לאדם ריאלי ללא אשליות וחלומות שונים וצבעוניים, לוותר על החלומות שהיו לו ולדעת שלא יוכל להגשים, אך הוא מודה לאשתו שהצליחה לגרום לכך שטוב לו במשפחתו הקטנה, הגרעינית. חלומות העבר התחלפו בחיי היום

היום שהיו טובים ונוחים. הוא לא היה רוצה לחיות בלי אשתו ובתו, ולעולם לא יהיה לו קשה לעבוד ולדאוג להן. הוא החל פעילות ספורט ב"סוקול" (מרכז של פעילויות ספורטיביות) וגם הצטרף לתיאטרון חובבנים ולמקהלה. בכל זאת לא זנח את אהבתו למשחק.

החנות והבית

החנות התחדשה בחידושים רבים. היא פנתה לכיוון הרחוב. עוברים ושבים נכנסו לקנות. ליד הפתח השתרע חלון ראווה שאבא אהב לסדרו מדי פעם מחדש. שם הציג את מרכולתו בצורה מפתה כדי למשוך את קהל הלקוחות. ספרים שאבא הניח בצורה בולטת ואפשר



חלון הראווה של החנות

היה לקרוא את כותרתם. וכן, כמה מחברות ועטים בהם השתמשו באותה תקופה. צבעים לציור וקישוטים מסוגים שונים קישטו את חלון הראווה, הוסיפו צבעוניות ומשכו את העין. בכניסה לחנות, בפסו' (כעין מבואה, מעבר), הוסיף אבא עוד חלונות ראווה קטנים.

בעת לידתי התווספה מיטת תינוק שנקנתה למעני. מסביבה הייתה כעין רשת הגנה שלא אפול חלילה. בחודשיי הראשונים הוצבה מיטתי בחדר ההורים. החדר שיועד לי היה מרוחק מעט מחדרם, ובינתיים נוח היה להם שאהיה בקרבתם, שיוכלו לגשת אלי מיד בעת הצורך. כבר בעת ההיא היו בביתנו מקלחת ושירותים, ובהם מים זורמים, ואפילו מים חמים זרמו מהברזים. זה לא היה מראה נפוץ באותם ימים. עוזרת הבית והמטפלת שלי התגוררו בחדר סמוך. מקלחת ושירותים מיוחדים להן, היו במבנה מחוץ לבית. בפינה אחרת בבית, עמד פסנתר ולצדו - כינור. בחדר קטן נוסף התגוררה **קרלה**, העובדת שעזרה בחנות. אחריה באה **אניצ'קה** שנחשבה ממש לבת משפחה. ההורים דאגו לנדוניה כאשר **אניצ'קה** נישאה. למעלה, מתחת לגג, שכן חדר שאבא הפך אותו לחדר עבודה, כעין סטודיו (אָטיליָה). במטבח עמד תנור בישול. בין החנות לחדר המגורים ניצב תנור אמריקאי שלתוכו הכניסו גושי פחם, אותם היה מכלה בבעירתו, ולא נודעו כי באו אל קרבנו. דרך חלון התנור אפשר היה להבחין בלשונות האש האדומות שחממו את הבית. העשן היה עולה דרך הארובה ומתמר מעל הגג.

העוזרת בישלה לנו מאכלים ומטעמים שונים. מרק מבשר עוף, בשר בקר, אווז ועוד. היו בצ'כיה ירקות ופירות שונים - תפוחי אדמה, גזר, דלעת, ועוד. הפירות היו יפים וגדולים - שזיפים, תפוחי עץ, אפרסקים, ואפילו מעט תפוזים, שהיו יקרי מציאות והובאו מחוץ למדינה.

שבתות וחגים

הדת לא הייתה גורם משמעותי בביתנו. בשבתות החנות הייתה פתוחה

מציוריו של אבא



למען יכנסו הגויים ויקנו לקראת יום המנוחה שלהם ביום ראשון, בו היה אבי סוגר את החנות. היה זה יום המנוחה.

אבא היה יוצא אתנו לטיול בעיר וגם בשדות שמחוצה לה - ביער ובטבע שמסביב, והייתי מקבלת עוגה טעימה בקונדיטוריה המקומית. את החגים גם כן לא נהגנו לחגוג כהלכתם. גם לא דברו על ציונות בבית. יום כיפור, היה היום היחיד בו החנות הייתה סגורה. בשאר ימי החגים היהודים, לא יכלו ההורים להרשות לעצמם לסגור את חנותם לכמה ימים.

חגגנו גם חגים נוצריים. למשל, בכריסמס היה בביתנו עץ אשוח. הוריי לא ראו בכך כל רע ולא סתירה ליהדות. כאמור, אמונה לא היתה הצד החזק שלהם. הם היו חילוניים גמורים.

בצ'כוסלובקיה כמעט ולא הייתה אנטישמיות. היהודים חשו עד למלחמת העולם השנייה חלק בלתי נפרד מתושבי הארץ. הציונות כאמור לא דברה אל ליבם ולא עניינה אותם. אמא הייתה אומרת "שהרבה יהודים החיים במקום אחד ביחד זה לא טוב".

3

בתם היחידה - חנה (הניצ'קה)



הילד יודע את נפשו והיא יקרה לו,
והוא שואר עליה כעל בבת עינו, ולא
יתן לאיש לבוא אל נפשו בלי אפתח
האהבה

לב טולסטוי

ילדות מאושרת



אני בידיה של אמא
אבא מאחורי אמא, סבתא וסבא
בצדדים

"גברת יש לך בת", כך בישרה המיילדת לאמי המאושרת, שילדה בבית החולים **בפראג**. היה זה בעשרה בפברואר 1930. בחוץ היה החורף בעיצומו. הגשם היכה על החלונות, רקד על הגגות. חלק מהזמן צנחו פתיתי שלג והקור היה עז. אבל בבית החולים היה חם לאמא - מרוב שמחה. היא לא ידעה את נפשה מרוב אושר (לא קשה לשער).

הוריי לא הצליחו לחזור על כך פעם נוספת, לצערם, ובעיקר של אבא שאהב מאוד ילדים, נותרתי בת יחידה. כנראה שאת אמא ליוו הוריה לבית החולים. אבא לא היה לצידה, הוא נותר **בהוליצה**. אבא היה צריך להישאר בחנות "כי חנות לא סוגרים", כך היה אומר. זו הייתה הסיבה שלא הצטרף לאמא.

אבא כותב ביומנו: "את הפרק הזה הייתה אמא צריכה לכתוב. המסתורין האדיר של התהוות חיים חדשים, יותר אפופי סוד ממות האדם. רעד של כאבים וגם אושר עד לרגע שהאחות מביאה את התינוקת רחוצה לאם העייפה והתשושה, לנשיקה הראשונה שלה לתינוקת". בכך הוא מסכם את לידתי ומשמעותה. כך הגעתי אני הֶנָּה (בארץ - חנה) לעולם.

מיום שעמדתי על דעתי היה לי טוב - ילדות מאושרת. הייתי ילדת השעשועים והפינוקים, וכל תשומת הלב הוסבה אלי. אמא חזרה לעבודה עם אבא בחנות ולי הייתה מטפלת.



הוריי ואני



אני ב-1935

חדרי היה מלא משחקים וצעצועים, אותם היה אבא קונה בכל פעם שנסע לפראג. פעם קנה לי חנות למשחק, בדגם מינאטורי של חנות אמיתית. אפילו מדרגות למחסן היו שם. ופעם קיבלתי דובי, שמיד קראתי לו מקס. הוא היה לבוש בחליפת מלחים. פעם אחרת קבלתי עגלת בובה מעץ, צבועה בצבע ירוק בהיר. קנו לי גם בובטרון - בובות מעץ, שמניעים אותן, וגם ליצן קטן (קשפֶּרֶק). הבובות היו חברותיי הטובות - בובות עץ מחוברות לחוטים. מעין

תיאטרון בובות היה לי. היו לי גם הרבה ספרי ילדים. בביתי הייתה חנות צעצועים כמעט שלמה, וילדי השכנים אהבו להגיע אלי.

בית הספר

הכל סביבי נראה לי זר ומוזר, ביומי הראשון בכיתה א'. אמא הביאה אותי לבית-הספר, ופתאום מחופש ללא קץ, היה עלי לשבת ליד שולחן במשך כמה שעות ולהקשיב למורה. התחלתי את לימודיי מאוחר יותר מאחרים, ולא בתחילת השנה, בספטמבר. מחלת השעלת תקפה אותי והייתי מרותקת לבית.

באותם ימים לא היו עדיין חיסונים. כאשר הייתי נתקפת בשיעול, יכולה הייתי להשתעל בצורה קשה במשך כמה דקות ללא הפסקה, עד שהייתה נשימתי נעתקת ואפילו היה חשש שאתעלף. אמא בלתה לידי שעות רבות, עד שהתעייפה מאוד ואז היה אבא מחליף אותה. היה עליהם להיות צמודים אלי ולשמור שלא אגיע למצבים קשים.

בבית הספר רכשתי לי חברות במשך הזמן. אחת מחברותיי הטובות



חברתי ואני

הייתה אווה ליפסקה שגדלה אצל סבתה. כאשר חזרתי לפני שנים לביקור בעיר הולדתי, חיפשתי. לצערי נאמר לי שנפטרה. עם חברה אחרת שמרתי על קשר שקיים עד עצם היום הזה. אנחנו משוחחות לעיתים באמצעות הסקייפ, מקריית גת להוליצה. החברות לא היו יהודיות. אני התחברתי למי שגרו בסמוך אלינו, ולמדנו יחד בבית הספר.

הייתה מודעות חזקה מאוד לחשיבות הספורט, בעיקר להתעמלות קרקע.

הסוקול היה מיועד לילדים ולמבוגרים. את כולם עודדו

להתעמל, והספורטאים שבינינו היו נוסעים לכעין מכביה בעיר הבירה

פראג.

זוכרת אני שפעם אבא לקח אותי לתחרות דאונים. הם עלו השמימה, ירדו עד שצנחו על הקרקע ושוב עלו. עיני כל הצופים היו נשואות השמימה.



המטפלת ואני

התאמצתי והשתדלתי להתגלגל על הטבעות שהשתלשלו בחבלים מתקרת אולם הספורט. למגינת ליבי זה לא עלה בידי. לא הצטיינתי בפעילויות ספורט.

בנים ובנות למדו בנפרד, כל מין בבית ספר אחר. אני זוכרת היטב שתי מורות שנותרו טבועות בזכרוני, כמורות שהיו

טובות ומשכמן ומעלה. אחת מהן הזכורה לטוב הייתה פילנה.



אני על מזחלת וחברה

עוד מילדותי

בחופשות הקיץ נהגנו לנסוע לדודתי, לדרום בוהמיה, מקום מבורך במים. שם למדתי לשחות. במקום היו אגמים רבים ופעם נשלח אלינו על ידי הדודים ארגז ובו קרפיון ענק לכבוד הכריסמס. הקור היה עז כך שלא היה צורך לשלוח בקרור.

"בואי קומי, אני רוצה ללמוד לרכוב על האופניים", כך הערתי את העובדת שלנו בחנות, שתפקידה היה גם ללמדני לרכוב. צעקתי וטלטלתי אותה כדי להעירה משנתה.

"מאוד מוקדם בבוקר, מדוע את מעירה אותי?" שאלה מנומנמת, כשהיא בקושי פוקחת חצי עין.

"הבטחת לי שהבוקר תצאי איתי ועם האופניים", הזכרתי לה.

"את יודעת מה השעה?"

"לא", עניתי בתמימות.

"ובכן, השעה מאוד מוקדמת, אפילו השמש לא זרחה עדיין. לכי ותמשיכי לישון. מאוחר יותר נטפל באופניים".

אך אני לא ויתרתי, הייתי ילדה עקשנית, עד שלבסוף יצאה אותי ועשתה כרצוני.

פעם בעת שרכבתי מסביב לכנסייה נדמה היה לי שמגיעה מכונית שעלולה לפגוע בי. בבהלה קפצתי מהאופניים ונחבלתי קשות ברגל.



אני כורעת, שנייה משמאל

"כמה זה שבע כפול שמונה?"

מיד יריתי את התשובה.

"יפה, התשובה נכונה".

וכמה זה שמונה כפול שבע?"

גם על כך ידעתי לענות, לשמחתי ולשמחתו של אבא. "יפה הניציקה, את לומדת ויודעת חשבון. המשיכי להתאמן וללמוד". כך היה אבא נוהג לשאול וללמד אותי. גם בעת שצעדנו ברחוב, הלכנו ותרצלנו. להורים היה חשוב שאהיה תלמידה טובה וארכוש השכלה. הם ידעו כמה היא חשובה להצלחה בחיים.

"הנה המטר", היה אבא פורש את סרגל העץ שהיה בחנות. "כמה סנטימטרים יש בחצי מטר?" כך היה נמשך שיעורנו לנושא נוסף בחשבון. למען האמת אהבתי ללמוד וגם קראתי המון. כל ספר ילדים חדש שהגיע לחנות, ראשית היה בידיי. אהבתי את שיעורי הספרות והדקלומים. לא אהבתי את שיעורי החשבון.

היו לי הורים נהדרים והיינו משפחה (אמנם קטנה) אבל חמה ואוהבת.



אמא ואני

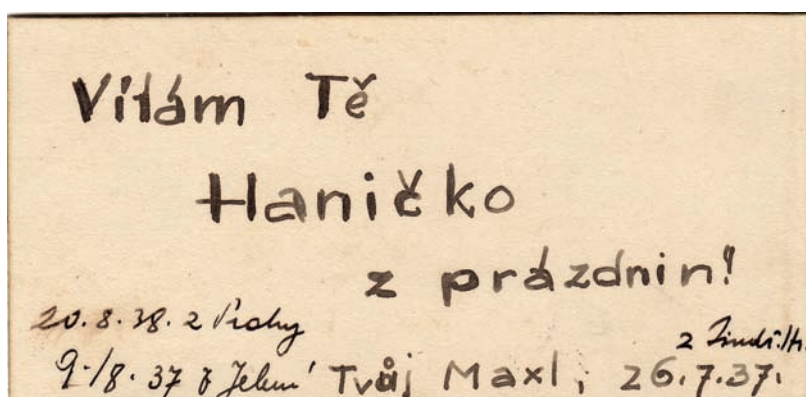
"את חייבת לאכול את תבשיל התרד, אני מוכנה לוותר לך על דברים אחרים, אבל את זה את חייבת". אמא הייתה בטוחה שעלי לאכול, ובעיקר דברים בריאים, כדי לשמור על בריאותי. למען האמת אהבתי



אבא

את רוב המאכלים, למעט תרד, ודווקא עליו אמא התעקשה. היה לה מידע שיש בירק זה מרכיבים שיחזקו אותי. גם פשטידה שנאפתה עם תפוחי עץ וביצים ועוד חומרים הייתה שנואה עלי. אבל מלבד אלה את רוב תבשיליה של המבשלת אהבתי ואכלתי. גם ירקות כגון: תפוחי אדמה, גזר, מלפפונים, כרוב ועוד היו אהובים עלי. היו כאלה פחות אהובים, לדוגמה כולורבי, שלא יכולתי לשאת את טעמו. אהבתי פירות - תפוחי עץ, אגסים, פירות יער, תותים, שזיפים. ואפילו היו מעט

תפוזים שהובאו מעבר לים, כי בצ'כיה אי אפשר היה לגדלם, והם היו יקרים מאוד. הפירות היו יפים למראה טעימים למאכל. עיקר מאכלי הבשר היו עשויים מבקר ואווזים. איני זוכרת שאכלנו בשר עוף. נגיסה מהכופתה, שהמבשלת אפתה, הביאה אל פי את טעמם המתוק והערב לחיך של השזיפים, שהיא מלאה בהם את הכופתאות. המילוי הזה היה נמס ועוטף את נקבוביות הטעם, והרגשת תענוג הייתה מתפשטת בפה, ומיד באה נגיסה נוספת. מאכל זה אני מכינה עד היום וממלאת במישמש יבש.



"ברוכה הבאה, הניצ'קו, מחופשתך". 26.7.1937

כרטיס ברכה מאבא

אמא הייתה מאוד חרדתית, ובעיקר חששה לי. הייתי בת יחידה שמורה "בצמר גפן".

"תלבשי את הסוודר, קר. אל תורידי את הגרביים עדיין לא חם". תמיד חששה שמא אתקרר.

"אמא, אבל חם לי עם הגרביים החמים והארוכים. סוף סוף יש ימים חמים יותר נמאס לי מהם. מספיק גרבתי אותם כל החורף", טענתי נגדה. ואמא בשלה, "תגרבי את הגרביים. מה חם לך כל כך?"

כך היו הוויכוחים אֵתה. אבל אבא חשב אחרת.

"מה את רוצה מהילדה? היא צריכה להתחזק, והגוף שלה צריך להתחסן ולהתמודד עם קשיים". אבא עמד לצדי. הוא דווקא חשב שאני צריכה להתנסות גם במצבים פחות קלים ולהתמודדות. "עליה להיות חזקה ולא חלשה ומפונקת".

Víte děti, proč jsme t^ěs
 sem dnes vš^ěcky z^{ve}li ?
 Protože na^{še} Haníček
 s^ěstý' sv^ětík slaví.
 M^{il}é na^{še} Haníčko
 nem^ěj^í Ti př^íručíčko
 za vš^ěchny tv^é mal^é k^{er}ce
 ku t^ě' dnesní s^ěstiletce
 aby byla hodn^ě z^obr^áva
 a volám^e vš^ěchni d^ěve .

9/1 1936 - Maime .

הזמנה ליום הולדת

כתוב: יודעים אתם ילדים למה הוזמנתם כולכם אלינו? מפני שהניצ'קה שלנו חוגגת יום
 הולדת. הניצ'קו שלנו היקרה, אני מביא לך ברכה מכל השחקנים הקטנים, לחגיגת ששת
 האביבים, וכולנו קוראים הידד!!!

הניתוח

"את אוהבת גלידה, נכון?"

הנהנתי בראשי להסכמה.

לעיתים לא יכולתי ליהנות ממאכל זה שכה אהבתי, עקב כאבי גרון קשים שתקפו אותי מדי פעם, והדלקות שם העלו את חום גופי.

הרופא גזר שיש לכרות לי את השקדים בגרון. כך הובטח לי שאוכל לאכול הרבה גלידה ובזה פיתו אותי להגיע לרופא לניתוח. **בפראג** היו, כאמור, הרופאים הטובים ביותר, ולשם נסעתי עם אמא.

הייתי כבת שבע ולא הבנתי מדוע האחות מחזיקה את ידי לאחר שקשרה לי סינר מסביב לצווארי, שכיסה אותי עד הרגליים. פתחתי את פי ללא בעיות וכעבור כדקה נשמעה זעקת כאב חדה. באותה תקופה הניתוח נעשה ללא הרדמה. ברגע אחד חתכו ו...נגמר. הכאב היה חזק והאחות המשיכה ללפות אותי.

הדם שזרם מילא את הסינר, ניגר על הרצפה ועל כל סביבותיי. בכל אשר פניתי ראיתי את הנוזל האדום. כעת היה עלי לאכול גלידה בפקודה. הקור הפסיק את זרם הדם ואולי גם מנע זיהום.

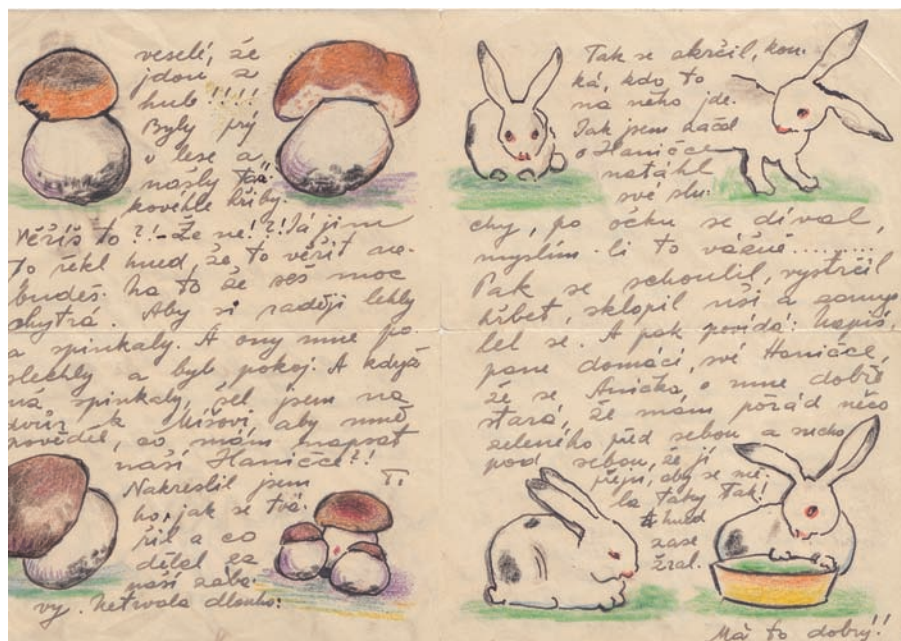
אבא גם הוא מתייחס ביומנו לניתוח השקדים. הוא מזכיר חופשה שבה בילינו אמא ואני במשך כשלושה שבועות ב**ינדריכוו הֶרָדֶאץ'** Jindrichuv Hradec. "ואז עברה ה**ניצ'קה** את הניתוח להוצאת שקדים, אצל **ד"ר חודובה**". אבא כותב ביומנו, שבטיפול זה של הבת, האם בטאה דאגנות יתר וחששות, למרות שגם באותם ימים היה זה ניתוח לא מסובך. אבל ניתוח הוא ניתוח וזאת בתה היחידה. אבא מתנצל שלא הפגין יותר אמפטיה לרגשותיה, אלא נהפוך הוא, אפילו גילה קוצר רוח. הוא שאמרתי, אמא נטתה להחזיק אותי, את בתה היחידה, תחת סינורה. אבא חשב שעלי להיות יותר חסונה ועצמאית. במקרה של הניתוח כנראה הבין שהפריז בדרך התנהגותו.

בגיל ובשמחה חגגתי עם משפחתי וחברותיי את יום הולדתי השנים עשרה. הייתה זאת חגיגת בת מצווה עליזה, אך מצומצמת. לא השתתפו מספר רב של אורחים ולא הייתה זו מסיבה גדולה. היא ביטאה את סיום ילדותי המאושרת ותחילת התבגרותי.

לא ידעתי אז שאני חוגגת בפעם האחרונה את יום הולדתי, וכה קרוב
הרגע בו יסתיים כל האושר הזה.



מכתב מאבא עם איוריו



מכתב מאבא (המשך)



מעטפת המכתב מאבא

4

מלחמת העולם השנייה - השואה



על דעת עיני שראו את השכול,
נעמסו צעקות על ליבי השחוח,
על דעת רחמי שהורוני לאחוז,
עד באו יאיק שאייאו אלסלוח,
נדרתי הנדר: לעכור את הכל,
לעכור - ודבר לא לעכור

אברהם שלונסקי

בצבת המלחמה

כוחות הצבא הגרמני נכנסו והשתלטו על כל הארץ. כך היה בבוקר אחד ב-15 בחודש מרץ 1939. אבא פתח את הרדיו והקריין השמיע את ההודעה הזאת. חוורונו של אבא היה ניכר. פניו היו לבנים כסיד והוא נשען על הקיר שהיה חיוור כמוהו. לאחר שהיטלר השתלט על איזור הסודטים הוא המשיך הלאה, זמן קצר לאחר מכן, וכבש את כל צ'כוסלובקיה.

אשר יגורנו בא לנו. כנראה שהוריי ניסו לגרש מחשבות טורדניות על מה שיקרה אם המדינה תיכבש על ידי הנאצים. נוח היה לשמור על אופטימיות - לא יהיה כיבוש ואין לחשוש יותר מדי. אבא היה בטוח שלא יגעו בנו לרעה. לא יתכן שיקרה דבר כזה בארצנו, ומה עוד "שאני נלחמתי למען הגרמנים וגם נפצעת, אז בוודאי לא יאונה לנו כל רע". אתי לא שוחחו ממש על הארועים ועל החשש. לא היה נהוג לחלוק עם הילדים את הקשיים, ויתכן שהדבר נבע מרצון לשמור עלי, ולא להכניס אותי לחרדות. ובכלל, ילדים, מה הם מבינים ויודעים?

למחרת הכיבוש החלו הגזרות שנחתו עלינו בכל תחומי החיים.

"הכניסה ליהודים ולכלבים אסורה", בישרו השלטים בכניסה לגנים ציבוריים, לבריכות השחייה, לחשמלית, לאוטובוסים, לבתי הקולנוע, לבנקים ולמקומות ציבוריים נוספים. אנו, הילדים, לא יכולנו להמשיך ללמוד בבית הספר.

הטלאי הצהוב התנוסס מעתה על בגדינו. בכל יום נחת עלינו חוק אנטי יהודי חדש, שהרע את המצב לעומת היום שקדם. חל איסור על קניית נעליים ובגדים חדשים, והיה עלי להסתפק בנעליים מיד שנייה.

חנותו של אבא נסגרה והוחרמה. אני משערת שהייתה בעיית קיום, כאשר נלקחה הפרנסה.

אחת מבנות הדודות שלי בפראג, מרדנית באופייה, העזה לצאת ללא הטלאי הצהוב ואף חלקה כרזות הקוראות להתנגד לנאצים.

אבא לא היה מוכן שנבזז את זמננו ונתבטל מלימודים. בסוף כיתה ד' סיימנו את בית הספר היסודי. לימודי המשך נסגרו בפנינו. לא יכולנו להמשיך וללמוד בתיכון. הוא ארגן וקיבץ כמה מהילדים היהודים, (באותה תקופה התחילו להגיע יהודים לעיר ממקומות אחרים), הובאו מספר כיסאות ולוח מבית ספר סמוך. המטבח פונה וכך נוצרה כיתה



מורה ותלמידיה היהודים בכיתת לימוד בביתנו



המורים ותלמידיהם היהודים, בכיתת לימוד שארגן אבי

Školní rok 1941-42.

Číslo 9.

ŠKOLNÍ ZPRÁVA.

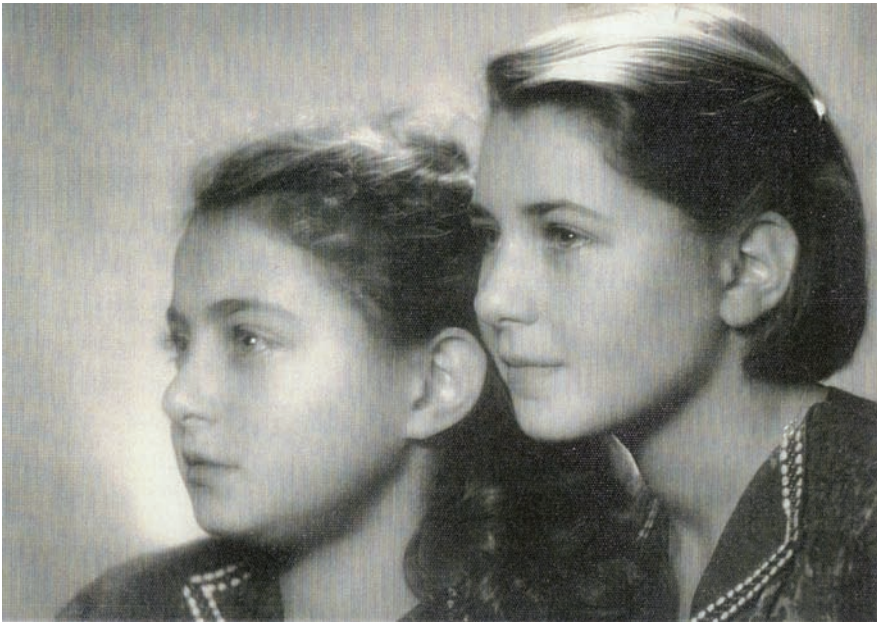
Bara Neumannová

narozena dne *10. února* 1930 v *Praze*,
politický okres *pražský* náboženství *česko-moravské*,
začala chodit do školy vůbec v *Helvícih* dne *1. září* 1936,
do zdejší školy dne *1. září* 1941 a dostala v *první* třídě
měst. šk. odd. (*šestý* post.ročník) tyto známky:

Pololetí	I.	II.
Chování	1	1
Přile	1	1
Náboženství	-	-
Vyučovací jazyk:	Čtení	1
	Sloh	2
	Mluvnice	2
	Pravopis	2
	Literatura	2
Věcné nauky:	Zeměpis	2
	Dějepis	1
	Přírodopis	1
	Přírodopis	2
Počty	2	2
Měřičtví	2	3
Kreslení	1	1
Psaní	1	1
Chlapč.ruční práce	-	1
Divč.ruční práce	1	1
Zpěv	1	1
Tělocvik	1	1
Němčina	2	1
Vnější úprava písemných prací	1	
ručních prací		
Zpráva byla vydána dne:	28. 8. 42.	4. 7. 42.

Polo- letí	Podpisy		
	Školní dozorce	za učitelství sbor	rodičů nebo jejich zástupců
I.	<i>Mrs. Goldfarb</i>	<i>M. Neuma</i>	<i>Jane Neumannová</i>
II.		<i>M. Neuma</i>	

תעודה שאבא הכין לתלמידים



קתי וגבי פרי, תלמידות בכיתה של אבא, נספו באושוויץ



תלמידים בכיתה הלימוד בביתנו



אין עוזרת
אמא שוטפת כלים
המטבח הפך לכיתה לימוד

לימוד.

היינו כעשרה תלמידים. שתיים מבנות הקהילה, שכבר סיימו את לימודיהן ונבחנו בבחינות הבגרות, שמשו לנו כמורות. אחת מהן לימדה חשבון והשנייה שפה. אשה נוספת ירבה עם הבנות ולמדה אותנו סריגה ותפירה. שכן, יהודי טוב לב, נידב לנו חלקת אדמה, שם עשינו גן ירק. חשוב היה שנהיה עסוקים. אבא נתן לנו שיעורי ציור ותרם לנו מכישרונו. לצערי, הציור לא עלה יפה ביד. הגנים של כישרון זה לא עברו אלי. אפילו תעודה תכנן ועשה

אבא, ממש כמו בבית הספר, כדי להפחית את תחושת האכזבה שלנו. כל תלמיד קיבל גם אלבום קטן, זכר לתקופה הזאת (האלבום המקורי מוצג במוזיאון בפראג).

כך היה עד שגורשנו לטריינסטאט.

בת דודתי **אנה** ובנה הגיעו אלינו לאחר נפילת הסודטים בידי גרמניה בשנת 1938, ושהתה אצלנו עם בנה **פטר**, שהיה אז כבן שלוש שנים. הם חיכו לאבי המשפחה שיחזור מ**פראג** עם מסמכים, המאפשרים להם יציאה מהארץ. בעלה של בת הדודה היה רופא גניקולוג במקצועו. הציוד שלהם, ובו הרבה מרכושם, נשלח ל**טריינסט** שבאיטליה. ושם היה עליהם להפליג באנייה לחוף מבטחים.

בבואם לנמל ב**טריינסט** התברר שכל חבילותיהם ומזודותיהם, בהם מעט מהרכוש שחשבו להציל, נעלם ואיננו. הם הגיעו ל**בוליביה** בחוסר כל. הדוד לא קיבל אישור עבודה כרופא. חייהם היו קשים, אבל הם נצלו ואף נולד להם בן נוסף בשם **פאול**.

הוריי לא חשבו לעשות כמותם. הם קיוו שהמצב ישתפר במהרה.

"אתה צריך להחליט אם ברצונך לשלם קנס או ללכת לכלא", כך נאמר

לאבא בגסטפו, כתגובה לכך שלכאורה, הפרנו את האיסור להיות מחוץ לבית אחרי השעה שמונה בערב.

אמא ניסתה לשכנע את אבא שישלם ולא ישב בכלא. "אינך יודע מה צפוי לך שם". אבל אבא סרב, "ממני לא יראו אף פרוטה", התעקש. וכך היה, הוא ישב מספר ימים בכלא, והשתדל לקחת זאת בקלות. אנשי הכלא והשומרים היו אנשי העיר, שהכירו את אבא והקלו עליו את השהייה שם. "אפילו צחצחתי שיניים בסודה", אמר בחיוך כשחזר, כהוכחה שבכלל לא היה נורא. הוא חסך הפעם את כספו, אבל בהמשך ממילא הכל נלקח ממנו. אמא הייתה מאוד חרדתית, כפי שכבר סיפרתי, והישיבה של אבא בכלא גרמה לה לפחדים וחששות שהיו בלתי נסבלים.

חברותיי החלו להתעלם ממני. כשעברתי ברחוב הייתי שקופה, כאילו הייתי אוויר. מה קרה להן מדוע אינן מברכות אותי לשלום כבעבר? הרגשתי בודדה ומושפלת. החברות הוזהרו על ידי הוריהן שלא ליצור אתי מגע פן יבולע למשפחותיהן. היה איסור גמור על האוכלוסייה ליצור אתנו, היהודים, קשר כלשהו. אבא היה חייב לנסוע **לפארדוביצה** מדי פעם כדי למסור דברים שונים, כפי שדרשו הנאצים מהיהודים. פעם את ציוד הסקי, פעם את התכשיטים ופעם אחרת את הרדיו שהיה ברשותנו.



לאחר שהחנות הוחרמה על ידי הנאצים, החל אבא לצייר על גבי גלויות לפרנסתנו

רוקנו אותנו מהכל. כל דבר הקשור בתרבות נמנע מאתנו. כמובן שהיו כמה תכשיטים שהוחבאו ולא נמסרו.

"הצבא הגרמני מתקדם. כמעט כל אירופה כבושה. בריטניה לא נכבשה למרות ההפצצות חיל האוויר הגרמני (הלופטוופה) על לונדון". כך שמענו ברדיו את דברי הקריין, בחדשות תחנת השידור בלונדון. לנו כבר לא היה מכשיר רדיו. החברים של ההורים, אצלם שמענו את החדשות, הסתכנו כשהאזינו לחדשות ה-BBC מאנגליה. אילו נתפסו יתכן והיו משלמים בחייהם. החברים הצ'כים של הוריי נותרו נאמנים להם, ואף סייעו להם תוך כדי סיכון עצמם.

חלק מבני משפחתנו כבר נשלחו לטרזינשטאט Terezin. היה ברור שגם תורנו יגיע במהרה.

האווירה בבית הייתה קשה. מועקה קשה עמדה באוויר, תלויה מעלינו. חשתי שאיזה דבר רע מאיים עלינו. לא העזתי לשאול וספק אם הייתי מקבלת תשובות. הוריי הכינו צנימים וקוביות סוכר כדי לקחת צידה, כאשר יגיע אלינו הצו להגיע למקום האיסוף. שקי שינה עשויים מפוך נתפרו ועמדו במצב הכן ליציאה לדרך.

בדרך לטרזינשטאט

"ביום ה-6 בדצמבר 1942 עליכם להגיע לתחנת הרכבת כדי לנסוע לפארדוביצה. מותר להביא מטען עד חמישים קילו". זה היה לשון הצו שקיבלנו.

איש לא ידע מה מצפה לנו במקום אליו אנחנו נלקחים. מאלה שנלקחו כבר, ביניהם דודים ודודות שלי, איש לא חזר כדי לספר וגם לא התקבלה כל ידיעה. השמועה אמרה שאנו נלקחים למחנה עבודה. הרהרתי, שמא יהיה שם טוב יותר, במקום אליו אנו נלקחים. שם יהיו רק יהודים, אז מה יכול להיות רע? גרוע ממצבנו בהוליצה לא יהיה. כך חשבתי בתמימות של ילדה.

תחילת דצמבר, השלג נערם לגובה מטרים אחדים. יצאנו לבושים בכמה

טרֶזִין (בצ'כית: Terezin) או טֶרֶזִינְשְׁטַט (מגרמנית: Theresienstadt)

הוא מבצר במחוז לאבס שבצ'כיה, כ-60 ק"מ צפונית לפראג, שתפקד ככלא צבאי במהלך מלחמת העולם הראשונה, וכמחנה ריכוז ליהודי הפרוטקטורט של בוהמיה ומורביה וליהודי מרכז אירופה ומערבה בזמן הכיבוש הנאצי במהלך מלחמת העולם השנייה. המקום כונה על ידי השלטונות הנאציים גטו, במסגרת ניסיונם לשוות למקום תדמית ייצוגית שונה.

כ-90% מהאסירים היהודים בטרזיינשטט נרצחו על ידי הנאצים. מתוך 160,000 אסירים יהודים שנשלחו למחנה, נותרו במחנה בסוף המלחמה 19,000 בני אדם.

כוונות הנאצים, בהקימם את מחנה הריכוז טרזיינשטט, נחלקו לשלוש: ראשית, מקום איסוף ליהודי הפרוטקטורט של בוהמיה ומורביה. שנית, לאחר ועידת ואנזה, ביקשו הנאצים לרכז בו את כל היהודים הקשישים, היהודים ידועי השם והיהודים בעלי הזכויות המיוחדות, כגון יהודים אשר לחמו למען גרמניה במלחמת העולם הראשונה וזכו לאותות הצטיינות; שלישית, המקום הפך בסוף המלחמה לגטו לראווה למדינות המערב, בעודו ממשיך לשמש כתחנת ביניים בדרך לאשוויץ. מנהיגי יהדות צ'כיה, שלא ידעו על החלק השלישי בתוכנית, תמכו בהקמת הגטו מתוך תקווה למנוע את הגירוש למזרח ובדרך זו לשמור את היהודים הצ'כים על אדמת מדינתם עד תום המלחמה.

ב-24 נובמבר 1941 הגיעו למחנה משלוח המגורשים הראשון שנקרא AK-1, ועד סוף מאי 1942 גורשו לגטו כ-30,000 יהודים – כשליש מיהודי הפרוטקטורט של בוהמיה ומורביה. ביולי 1942 הפכה טרזיינשטט למקום הסגר לאוכלוסייה יהודית בלבד בתוך חומותיה. "זקן היהודים" של הגטו היה יעקב אדלשטיין, מנהיג התנועה הציונית בצ'כיה, שהיה בן 38 בעת קבלת התפקיד. אדלשטיין ניסה לבנות ברחבי המחנה עיר יהודית של ממש, כאינטרס יהודי, ובניגוד לראשי יודנראט אחרים עמד בתוקף על זכויות התושבים ככל שאפשרו לו התנאים. כך, למשל, ביקש להתפטר בשל ההוצאות להורג; ההתפטרות לא התקבלה, אך למשך תקופה קצרה עד סיום תפקידו בשנת 1943 לא היו עוד הוצאות להורג בטרזיינשטט. הוא גם העז להתעמת אישית עם אדולף אייכמן, ודחה את הצעת ארגון "החלוץ" להבריחו מהמחנה. מחליפו בתפקיד היה פאול אפשטיין, וכשאפשטיין הוצא להורג בידי הגרמנים בספטמבר 1944 מונה לראש היודנראט בנימין מורמלשטיין.

תנאי המחיה בטרזיינשטט היו קשים ביותר. המקום, שהיה בעבר עיירה בה התגוררו 7,000 צ'כים, אכלס למעלה מ-50,000 יהודים; השיא היה בספטמבר 1942, עם כ-58,000 אסירים, עם מזון דל ביותר. בשנת 1942 לבדה מתו מרעב קרוב ל-16,000 איש.

מתוך ויקיפדיה

שכבות, מכוסים במעילים עבים. את המזוודה אבא לא יכול היה לשאת בידי וכן העלה אותה על מזחלת, וכך משך אותה על פני השלג. הקור היה מקפיא. בעוברנו ברחובות ניבטו אלינו חנויות הראווה, שכבר היו מקושטות באורות נוצצים בשלל צבעים, ועצי אשוח שעליהם נתלו קישוטים כהכנה לקראת חג המולד. באותו היום ממש חגגו הנוצרים את יום סנט ניקולאס. בחלונות הבתים היו תלויים גרביים ממולאים בממתקים. זהו חג שבו אוכלים דברי מתיקה לרוב. בבוקר היו הילדים מתעוררים למראה הגרביים המלאים, בשמחה ובעליצות. בבוקר יום כזה כשכל העולם סביבנו התכסה באווירת חג ועליזות, ידענו שאנו נשלחים לגטו, אך מלבד זאת לא ידענו דבר על המקום, התנאים והחיים הצפויים לנו.

כל אחד מאתנו נראה היה גדול בהרבה ממה שהיה באמת. השתדלנו כאמור ללבוש כמה שיותר שכבות, שאותן אי אפשר היה לדחוף למזוודה, שהייתה מלאה להתפקע. היה זה לפנות בוקר, עדיין חשוך, קרן אור של בוקר עדיין לא נראתה בשמיים. בתיקי היו גם יומן וספרים. כל אחד מהילדים שנשלחו לשם הביא עמו ספר לימוד או קריאה, (בטרזין פתחנו "ספרייה"). בכפור ובשלג סחב אבא את המזחלת עם המזוודות ואנו בוססנו בשלג העמוק עד למקום האיסוף. עלינו לרכבת ונסענו לעיר המחוז **פארדוביצה**. הכניסו את כולנו לבית ספר, שם שהינו כשלושה ימים עד שנאספו והובאו היהודים מהעיירות והכפרים שמסביב. המון אנשים היו במקום, שהיה צר מלהכיל את כולם. זיכרוני נמחק לגמרי ואיני זוכרת כלום מאותם שלושה ימים. מה אכלנו, איך ישנו, היכן היו השירותים? ישבנו על רצפת בית הספר. מספר הטרנספורט שלי היה 275CG. של אבא 273CG של אמא 274CG.

אני שוב מתחברת לזיכרוני כאשר דחסו אותנו לרכבת, אחד על גבי השני כמעט ללא יכולת לנשום או לזוז. הרכבת זזה. שקשוק גלגליה נשמע. הגענו כעבור זמן לעיירה קטנה, שם עצרה הרכבת. זרזו אותנו לרדת. המוני בני אדם זרמו החוצה. פסי הרכבת לא הגיעו עד ל**טרזין**, והיה עלינו ללכת כשלושה קילומטרים, ולבוסס בשלג, כשאנו נתמכים זה בזה. ב-9 בדצמבר 1942 הגענו למקום - מבצר צבאי, סביבו חומות רחבות

מאוד ומספר כניסות. לא ידענו מהו המקום ולאן הגענו. אם נהיה במקום שיש בו רק יהודים יתכן ויהיה טוב יותר, לא נסבול משנאה אלינו, כך חשבתי לתומי מחשבות של ילדה בת שנים עשרה. מה ידעתי בכלל?

גטו טרזין (טרזין בצ'כית, Theresienstadt בגרמנית) היה זה מקום בו היו קסקרטיני חיילים, בבניינים שלכל אחד מהם היה שם. סודטים קְסֶרְנָה, המבורג קסרנה, וכו', הרחובות לאורך ולרוחב סומנו באותיות Q ו L הרחובות היו במבנה של צלב. הנאצים פינו את המקום מיושביו הקודמים.

אלה היו אולמות גדולים ובהם מיטות קומותיים רבות, ועליהן מונחים מזרני קש דלים. חיילים התגוררו שם בעבר. הקצינים והמפקדים התגוררו עם משפחותיהם בבתים שעמדו בתוך החומות. היו במקום שני רחובות מצטלבים. בעבר היו במקום גם חנויות. בצד ניצב לו המבצר הקטן, מקום בו הענישו בעונשים שונים ממלקות וכלה בהוצאות להורג. זה נודע לנו מאוחר יותר. המקום יכול היה להכיל כשלושת אלפים עד ארבעת אלפים איש. כשהגענו כבר היו במקום כעשרת אלפים. במשך הזמן הגיע מספר האנשים לכ-50,000 ויותר. בכל חדר ואולם היו דחוסים המוני יהודים. לכל אחד מאתנו היה מקום של בערך שבעים ס"מ. ההיגיינה הייתה ירודה. האוכל היה מרק דלוח וכמות קטנה של לחם. האנשים היו גומרים מיד את "הארוחה הדשנה הזאת" ונותרים רעבים עד ליום המחרת. גם לאחר שאכלנו עדיין נותרנו רעבים מאוד. לא ידענו מה שהמקום משמש כתחנת מעבר. הייתה אווירה של פחד, לא ידענו מה צפוי לנו. באותה שנה בה הגענו, 1942, אבא היה בן 54 ואמא בת 46. הצעירים שעבדו יכלו לקבל מזון ולשרוד. לחולים ולזקנים לא היה כל סיכוי להישאר בחיים - הם פשוט גוועו ברעב.

הכניסו אותנו מיד לקרסקטינים ובדקו לנו את המזוודות. לאחר ההלם הראשוני, התחלנו להתארגן במקום. את אמא ואותי שיכנו באחד הבתים הפרטיים, בחדר שהיה ריק ממיטות. גרו שם נשים שנראו לי מבוגרות. יתכן שלא היו ממש זקנות, אבל כך התרשמתי מנקודת מבטה של ילדה בת שנים עשרה. את אבא שיכנו במקום אחר (נקרא מְגֶדָה בורג). הייתה הפרדה בין נשים וגברים. הילדים הצטרפו לאימותיהם.

הנחנו את חפצינו ויכולנו להניח את איברנו הדואבים על מזרן קש, שרק הרע את הרגשתנו. הגענו לשם בעיצומו של החורף והקור היה לנו בן לוויה קבוע.

אמא קיבלה "ג'וב" יחסית לא רע. היא נשלחה לבית המרקחת, מקום בו היו מספר מועט של תרופות, ותפקידה היה לנקות את המקום, לשטוף את הבקבוקים ועוד. אגב, הייתה במקום אחר גם מרפאה בה עבדו רופאים יהודים.

על כל איש ואשה היה מוטל לעבוד מאה שעות בעבודות שונות. לאחר שמלאו את המכסה, הם סודרו במקום עבודה קבוע.

היו בינינו בחורות שעבדו בגן הירק. ניסו לגדל באדמה הקפואה ירקות שונים - עגבניות, תותים, גזר, תפוח אדמה, כרוב ועוד. אותם העובדים עבדו עבודה פיסית, בתנאי מזג אוויר קשים, אבל הפיצוי היה בכך שיכלו, בהיחבא, לקחת לעצמם ירקות וגם למכור לאחרים. מקום המחבוא הפופלרי היה בתוך החזייה. העסקים הללו פרחו, סחר החליפין של ימים קדמונים התחדש בטרזין בכל עוזו. היינו אמורים לצאת לעבודה החל מגיל 14.

בשלב מאוחר יותר, עוד קודם היותי בת 14, אף אני עבדתי בגן הירק "גינת הנוער", ובכל הזדמנות שיכולתי הגנבתי לפי עגבניה או ירק אחר. זה בלי ספק עזר לי לשרוד.

הודות לכך יכלו רבים להחזיק מעמד, אך אוי היה למי שנתפס, הוא היה מובל למבצר הקטן למחלק העונשים. שם יכול היה לייחל לעצמו ש"רק" יקבל מלקות ולא יוצא להורג בתלייה. גם מי שהעז לצייר באופן עצמאי, ולא לפי ההוראות, או להבריח החוצה את ציוריו והיה נתפס דינו היה נגזר לעונש כבד.

האנשים שרדו גם הודות לחבריהם. מי שעבד במקום שיכול היה להביא תועלת, גם לאחרים, עשה זאת בדרך כלל, למרות ההסתכנות. מי שעבד בנגרייה הגניב כמה גזרי עצים, אותם דחפנו לתנור חימום קטן שהיה במקום. מי שעבד במטבח גנב אוכל עד כמה שיכול היה, תוך סיכון חייו אם ייתפס.

פעם בשבוע חילקו לנו כופתאות להן הוסיפו שמרים כדי שיתפחו. בחלקן העליון הונח איזה רוטב לא ברור.

"בבקשה תכניס/י את המצקת עד לתחתית ומשם תעלה/י את המרק", היו מבקשים אנשים רבים ממגישי האוכל, כדי שיעלה בצלחתם מעט עדשים או כוסמת, שהיו במרק ושקעו לתחתית. לפעמים קבלנו לחם, קמצוץ סוכר ומעט ומרגרינה. הייתי אוכלת לאט, בים קטנטן אחר בים, מתפללת שלא יגמר לעולם. המנה הזאת העלובה נדמתה לי אז כקינוח שאין טעים ממנו. מאכל זה היה בין התענוגות הבודדים במקום. הייתי מדמיינת שאני מכניסה לפי גלידה טעימה או עוגת קצפת ותותים עם שוקולד. קיבלתי כילדה גם מעט יותר לחם והייתי מותירה ממנו גם לאבא, אשר הרעב הציק לו יותר מאשר לאמא. את ההורים הייתי פוגשת מדי יום.

אנשים הגיעו ל**טרזינשטאט** מדנמרק, גרמניה, צ'כיה, הולנד. אפשר היה לקבל חבילות. יכולנו לכתוב לקרובי משפחה, שעדיין לא גורשו למחנות על ידי הנאצים ולבקש מהם שישלחו חבילות. המכתבים הגיעו והיו אנשים שאכן קבלו את מבוקשם.

"הניצ'קה, הבאתי לך תרופה. תבלעי אותה ותוכלי להבריא".

אמי הביאה לי שמן דגים שמצאה בבית המרקחת. הטעם היה נורא, אבל הבנתי שעלי לקחת זאת אם ברצוני לחיות.

"אוי, הריח נוראי, את חייבת לתת לה את זה כאן?"

הבנות בבית הילדים (הועברתי לאחר זמן מה לבניין בו רוכזו הילדות), אֶתן חלקתי את החדר, עיקמו את אפן. אכן נדף מהשמן סירחון נורא.

אמא לא שמה ליבה להערות, נחושה הייתה לחזק אותי.

באחד הימים עלה חומי, הרגשתי רע ונפלתי למשכב. היה זה בשנת 1943. **"סקרלטינה (שְׁנִית)"**, קבע הרופא.

במשך מספר ימים שכבתי, כמעט ללא נוע.

המחלה הסתבכה והפכה לדלקת ריאות. אושפזתי בבית החולים. למרות רוזני והמזון הדל, שלא אפשר לגוף להיאבק במחלה, והתנאים הקשים בהם גרנו, אני מניחה ששמן הדגים הציל את חיי.

לא הייתה זאת המחלה היחידה שבה חליתי שם. מחלת החזרת - בה לא חליתי בילדותי - פקדה אותי כאן וגם דלקת ריאות. הצלחתי לשרוד ולהירפא. למזלי לא נדבקתי במחלה אנצפליטיס (Encephalitis) (דלקת המוח) שהייתה פוגעת אנושות במוח. בנות רבות חלו בבית הילדים,

והמחלה התפשטה והפכה למגפה.

במקום היו בתי חולים. גם בית חולים מיוחד לחולי שחפת ובית חולים לחולי נפש ועוד.

הגטו נוהל על ידי מועצת היהודים - היודנראט. הנאצים רק פיקחו מעל. ראשי היודנראט כמו **אדלשטיין**, **אפשטיין** ו**מרמלשטיין** יכלו לפעול בצורה אוטונומית בסדק הצר שהותירו להם הנאצים, בניהול הגטו בתחומים כגון: סדר השכנת האנשים בחדרים. הם קבעו מי ישלח למחנה ההשמדה ומתי ועוד. למעשה המועצה היהודית היא שנהלה את ענייני הגטו היומיומיים. היו משפחות מיוחדות, בעלות קשרים ופרוטקציה, שיכלו לקבל עליות גג קטנות או חדרים משפחתיים, ללא הפרדה בין בני הזוג, הילדים ועוד.

אבא התגורר במגורי הגברים והדריך בבית הילדים קבוצה של בנים. ילדים מגיל שנים עשרה לערך רוכזו בבניין אחר. התנאים בו היו מעט יותר נוחים, כמובן שלא היה זה מלון אפילו של כוכב אחד. אבא השתדל שגם אני אגיע לשם ואכן מאמציו נשאו פרי. בשלב מאוחר יותר העבירו

הבית בו עבד וילי גרואג היה מיועד לבני 10-17 (אך למעשה נשארו בו גם אחרי גיל 17).

הבית היה בכיכר המרכזית, מרווח, מקום אידיאלי לריכוז הילדים. ארגון הבית כלל מרפאה, חדר כביסה, חדר תפירה. בכל חדר מיטות בנות 3 קומות, לפעמים גם 4 קומות.

הבית היה תחת ניהול מרכזי ובנוסף היה כל חדר בניהול חינוכי עצמאי. היחידות החינוכיות היו מקבילות לחדרים וכל אחת מהן מנתה בין 20 ל-40 ילדים. לכל חדר הייתה מטפלת ראשית. תמיד ישן מבוגר עם הילדים. בסך הכול היו כ-80 מבוגרים מטפלים על כ-400 ילדים, התנהלו פעילויות משותפות לכל החדרים. פעילויות אלו נעשו במחתרת כשבחוץ עמד זקיף. הייתה מורה מקצועית אחראית לארגון השיעורים במחתרת והיו מורים מקצועיים שהעבירו חומר מסודר ומאורגן בשעות לפני הצהריים.

מתוך האתר בית טרזין - החיים בבית הילדים

אותי לחדר 27, ברחוב 410L. שיכנו אותי עם בנות גילי בחדרים קטנים
בו עמדו מיטות על קומות.
המיטות מלאו כל מקום פנוי. היו לנו גם מדריכות והוקל לי מעט. מנהל
בית הילדים וילי גרואג, היה אדם נהדר. אנו הבנות היינו ממש מאוהבות



בו.

השומר, שניצב בפתח המקום, היה משלנו. הוא סימן לנו את הסימן המוסכם שפירושו "איזה נאצי מתקרב". מיד כיסינו את הניירות ומכשירי הכתיבה והתחלנו לפטפט דיבורי סרק. לאחר שהסכנה חלפה שוב חזרנו ללימודינו. אכן, היו לנו שיעורים שניתנו על ידי אנשים שונים. למדנו בסתר ובחשק רב. חשקה נפשי ללמוד לטינית ומישהו נעתר לי ונתן לי שיעורים בעבור איזו עגבנייה או ירק אחר שהגנבתי מתחת לבגד מגן הירק. הלימודים והשירה הם שנתנו לי כוח נפשי להמשיך ולהיאחז בחיים. את הניירות לכתיבה השגנו משקי הקמח שהיו עשויים מנייר.

הייתי תלויה בין שמיים וארץ, לאחר שטיפסתי על עץ התרזה כדי לקטוף את פרחיו, שאת ריחם הנהדר שאפתי עמוק לתוך ריאותיי. מכיוון שלא הייתי מנוסה בטיפוס וחששתי שאפול על ראשו של השומר שעמד מתחתי, קפאתי על מקומי לא העזתי לזוז.

משלחת של הצלב האדום – ההצגה הגדולה

"אם יגיעו לכאן אנשים, תפנו אלי ותשאלו: דוד ראם, האם גם היום יש סרדינים?" זאת ההוראה שקיבלנו באחד הימים. כל הילדים קיבלו פרוסת לחם מרוחה בריבה, דבר שלא ראינו במו עינינו כבר זמן רב, מאז עזבנו את ביתנו. נשים ישבו על ספסלים ופטפטו בעליזות (לכאורה). המדרכות צוחצחו והמקום היה ממורק ונקי כפי שלא היה מעודו. מוסיקה קלסית מרגיעה ונעימה נשמעה באזור, ואפילו נפתח בית קפה בו ישבו אנשים והציגו את מה שציוו עליהם. חנויות שחלונות הראווה שלהן התרוקנו זה מכבר התמלאו לפתע במוצרים שונים, איש לא העלה על דעתו לסרב לשתף פעולה. משחק כדורגל התנהל במגרש בין שתי קבוצות (אגב משחקים כאלה היו מדי פעם). אף הודפסו כביכול שטרות כסף, אותן איירו בפניו של משה רבנו, שהיו כמובן חסרות כל ערך, ולא היו שוות דבר מעבר לנייר שעליו כתבו וציירו.

מי שעדיין לא הבין מה משמעות כל זה, איך לפתע פתאום כל המקום הפך את עורו, ידע את הסיבה כאשר הופיעו מספר אנשים זרים, שהסתובבו מלווים בקציני האס אס. מהר מאוד קלטנו שזאת משלחת

כלשהי, שבפניה מציגים אותנו, ויש להותיר על אנשיה רושם טוב. לאחר מכן נודע שהייתה זאת משלחת מטעם הצלב האדום. אוי איך הצליחו הנאצים להערים עליהם, לא יאומן. זה היה חלק מהתרמית הגדולה והצגת התכלית שעשו הנאצים למשלחת. היה עלינו לשתף פעולה בהעמדת הפנים, שתכליתה הייתה הוכחה לעולם שהנאצים מתייחסים היטב ליהודים, וכל השמועות על החזקתנו בתנאים קשים והשמדה, אינם אלא שמועות מרושעות ותעמולה שקרית - לא היה ולא נברא. הנאצים הציגו בפני העולם עיר של היהודים, אותה קיבלו מהיטלר. מה יכול להיות טוב יותר?

תרבות - תיאטרון, שירה, נגינה

היה שם אוסף של מוחות מבריקים - אנשי תיאטרון, שחקנים, פסלים, ציירים (ידוע שהיה שם אוסף של ציירים מוכשרים, שגם הצליחו להטמין ציורים המתעדים את המקום), אנשי ספרות - סופרים ומשוררים ועוד. בובטרון פעל במקום וכן מקהלת ילדים שהעלתה אופרה. בין השאר, אופרה ידועה בשם **פְּרוֹנְדִּינְרֶה**, שעד היום עוד מעלים אותה באולמות שונים בעולם. זו אופרת ילדים בשתי מערכות מאת **ד"ר אדולף הופמייסטר והאנס קרסה**. הסיפור מספר על ניצחון הטוב על הרע. מסופר על בחור עם תיבת נגינה ושני ילדים להם אמא חולה, הבקשים מעט חלב למען האם. אין להם כסף והם מבקשים מהבחור עם התיבה שיתן להם נדבה. הוא מגרש אותם מעל פניו, ואז מתגייסות חיות כמו חתולה, ציפור וכלב ומגרשות את הרוע. הייתה זאת מטפורה למציאות בגטו. הגרמנים שנכחו בעת העלאת ההצגה לא הבינו זאת. הם לא הבינו את השפה הצ'כית בה שרנו - קולות קסומים ונפלאים, שמילאו את חלל החדר בו הצגנו. כחמישים וחמש פעמים עלתה האופרה בגטו. אנחנו עמדנו מול חברי המשלחת של הצלב האדום ושרנו בעוז. אף הנאצים, חובבי המוסיקה, באו לשמוע אותנו וליהנות. זה לא מנע מהם לשלוח את הזמרים, מדי פעם, אל מותם באושוויץ. העיסוק במקהלה, והשירה בה, נתנו לי איזו נחמה קטנה. בעת ששרתי והשתתפתי בחזרות הייתי לזמן קצר במקום אחר. ניתן לי גם אישור להיות מחוץ לבניין עד שעה מאוחרת יותר, כאשר היו לנו חזרות.

העיסוק ברוח גם מילא במידת מה את ליבנו בתקווה, שאולי הכל יחלוף ובמהרה נחזור לחיינו הקודמים. אם לפחות לא ניתן לי הכישרון של אבא לציור ולא ידעתי לצייר, לפחות יכולתי לשיר. השירה פרצה ממעמקים. הצלילים שנשמעו היו צלילי השירים, אבל מי שהקשיב היטב וברגישות יכול היה להאזין גם לסבל שלנו, לעצב, לנפש הדואבת, המבקשת לחזור הביתה עם הורינו.

גם את הימנון **טרזין** (לא רשמי) שרנו:

יבוא יום חבריה
נארוז את חפציו
והביתה נחזור.
אך נרצה, נתלכד.
יק ביק בלב אחד,
על חורבות הסטו עזב נחמק.
יחד נאמין ונצפה.
אל יאזע!
הנר שלנו לא יכבה.

כך ניסה מחבר המילים לחזק ולעודד אותנו. האמונה והתקווה שיבוא יום ונגאל ממציאות חיים אלה, היו חלק חשוב בהישרדות הנפשית. אבא שיחק בתיאטרון ואף אני. גם בבובטרון השתתפנו - אבי ואני. יש לזכור שהתנאים היו עלובים, התפאורה מסמרטוטים וכך גם התלבושות.

מדי יום נשלחו אנשים אל תחנת הרכבת ומשם יצאו למחנה ההשמדה אושוויץ. לא עלתה בדעתנו כל מחשבה שהנסיעות הללו יעדן היה השמדתנו. היו שמועות שונות. האנשים הניחו שהם נשלחים למחנה עבודה.

בשנת 1944 הוגברו המשלוחים. החלו לשלוח בצורה המונית, בעיקר גברים. כמובן שבעת ההיא לא ידענו לאן אנחנו מובלים. פעם הגיע תורנו להישלח, אבל עקב מחלתי מחקו את שמנו מהרשימה. היה זה בקיץ 1944, ניצלנו פעם נוספת מהטרנספורט **לאושוויץ**. בפעם הראשונה - בשנת 1943. עקב השתתפותו של אבא כחייל בצבא

הגרמני במלחמת העולם הראשונה, וקבלת אות המלחמה ופציעתו, נדחתה יציאתנו **מטרזין**.

הועברתי לחדר הבידוד, אבל באין תרופות לא יכולתי לקבל כל טיפול. חליתי במחלות נוספות בתוכן טיפוס.

הדודים, שהיו עמנו בטרזין, באו להיפרד ממני ועמדו מתחת לחלון החדר. הם קבלו הוראה להתייצב לטרנספורט היוצא ברכבות. בדיעבד ידוע שלקחו את כולם **לאושוויץ**. אולי המחלה והאשפוז הצילו את חיי.

אנחנו **הגענו לאושוויץ בשנת 1944**. לא נותר זמן רב עד לתבוסת גרמניה וניצחון בעלות הברית.

הגיע תורנו. אבא נשלח ראשון. זאת הייתה הפעם הראשונה והאחרונה לפרידתנו. פתק נדחף לידי של אבא על ידי שליח ובו הוראה להתייצב למשלוח. נותרו לנו עשרים וארבע שעות עד לפרידה הסופית. למרבה הכאב והצער היו אלה הרגעים האחרונים בחיינו בהם שהינו יחדיו. היה זה ב- 30 בספטמבר 1944.

התרפקתי עליו ולא יכולתי להינתק. דמעותיי התערבבו בדמעותיו. עוד נשיקה ועוד חיבוק. "בוודאי ישלחו גם אותנו אחריו ותוך זמן קצר ניפגש", ניסיתי לנחם את אמא הבוכה, אבל חשנו כולנו שכנראה לא ניפגש עוד. עוד זמן רב עמדנו אמא ואני והבטנו לכיוון אליו הלך. כנראה שמחשבותינו היו דומות - מי יודע אם עוד נזכה לראותו. לפחות ממנו נפרדתי, ומאמא - גם לזה לא זכיתי.

תחילת נערוטי והתבגרותי עברו עלי **בטרזינשטאט** - בין דצמבר 1942 ועד אוקטובר 1944.

אנשים מנישואים מעורבים נותרו שם ולא נשלחו לאושוויץ. כמו כן, אנשים שעבדו בעבודות שהיה בהם צורך, ובתוכם אמו של דב, שנותרה כך בחיים.

אושוויץ 1944 - בית חרושת למוות

גם תורנו - של אמא ושלי הגיע. מיד לאחר הטרנספורט של אבא, גם אנו קיבלנו את הפתק הידוע לשמצה, "עליכן להתייצב ברציף הרכבת מחר בבוקר". נותרו לנו מספר שעות להתארגן ולהיפרד.

תחילת אוקטובר 1944. שוב דחסו אותנו לרכבת כמו בקופסת סרדינים. לא יכולנו להזיז לא יד ולא רגל. בכל קרון עמד דלי של מים עכורים ודלי לעשיית צרכים. החשכה אפפה אותנו. לא היה אוויר לנשימה. ניסיתי לנשום כמה שיכולתי מהאוויר הדליל. הרגשתי חנק.

איש לא אכל ולא שתה. רק את שקשוק גלגלי הקרונות על הפסים שמענו. את הנסיעה הזאת איני זוכרת ממש לפרטים. נסענו כיומיים שלושה שנראו כנצח. כאילו לעולם לא יסתיים המסע הנורא הזה. הרכבת נעצרה ועוד זמן רב נשארנו בתוכה צפופים וחנוקים. פתאום כרוח הסערה נפתחו הדלתות. צרחות זירו לרדת מהר "ראוס, ראוס" (החוצה), ואז "לוס" (מהר). הייתה חשכה בחוץ ופרוץ קטורים האירו את המקום. הנאצים לא הסתפקו רק בקולות שהחרישו את אוזנינו, אלא גם הוסיפו בעיטות בכל איבר שיכלו לבעוט בו, כדי שנבין מהר מה פוקדים עלינו. נביחות כלבים וחבטות ממקלות ונבוטים שהיו בידי השומרים הנאצים קיבלו את פנינו. לאיש לא היה זמן אפילו לחשוב היכן אנחנו.

"העבודה משחררת", היה כתוב על שער הכניסה. ריח מתקתק של שריפה עמד באוויר. המוני בני אדם ירדו במהירות מהקרונות. אימהות הצמידו אליהן את ילדיהן התינוקות. הגדולים יותר אחזו בידיהן או בשולי בגדיהן. פניהם מבוהלות. צעקות ומהומת אלוהים. אנשים בפיג'מות התבוננו בנו בעיניים כבדות. הבחנו במגדלי שמירה, ומרחוק - בצריפים. האם הגענו לבית משוגעים אחד גדול? האם פה הוא הגיהנום? אפילו לא אפשרו לנו לקחת את התיק שהבאנו אתנו ובו חפצינו. **"תגידי שאת בת שבע עשרה"**, לחש מישהו. איך אוכל ואני בקושי בת ארבע עשרה רזה, צנומה, ונמוכת קומה.

החלה הסלקציה הידועה של הדוקטור מנגלה.

עמדנו בחמישיות. אמא ואני היינו באותה חמישייה. מדי פעם נשלחה מישהי ימינה ואחרת נשלחה שמאלה. לא הבנתי את פשר הדבר. בראשי היו תכנונים איך אוכל להיות בצד של אמא. רצה הגורל ולא הצלחתי... **"ימינה, שמאלה, ימינה, ימינה, שמאלה"**. כך שלח אותנו הרוצח הידוע. אמא נשלחה ימינה אל המשרפות. היא הייתה אז כבת 46, צנומה ונמוכה, שיבה זרקת בשערותיה. לא היה לה כל סיכוי להגיע למחנה העבודה.

איבדתי גם את אמא. עדיין לא ידעתי שלא אראה אותה עוד לעולם.

"בת כמה את ילדה?"

"שבע עשרה", פלטתי.

"שמאלה", ירה את הפקודה.

אני לא יודעת איך האמין לי, אבל זה הציל את חיי.

כך הגעתי, לבדי, למחנה ההשמדה בירקנאו. ברגעים כה קשים, ללא הורים, היה עלי להתמודד לבד מבלי שאיש יהיה לידי. אנשי ס.ס. "הרגיעו" בנות ששאלו היכן אימותיהן. "די, מספיק לבכות. מחר תראו את האימהות שלכן". אף אחת לא זכתה לפגוש שוב הורים וקרובים שהלכו ימינה אל המשרפות.

צריפים רבים היו פזורים בשטח בסדר מוקפד. גזזו את שערותינו וגלחו את ראשנו. למזלנו לא הייתה מראה במקום לראות את המראה האיום שלנו. עד כדי כך גרוע נראינו שלעיתים אם לא הכירה אם בתה ולהיפך. הייתי בהלם ובמצב טראומתי. יחד עם זאת חדרה להכרתי ההבנה לאיזה מקום איום ונורא הגעתי. לעברה של כל אחת נזרקה שמלת פיז'מה - בגדי אסירות דקים ומעופשים. לרגלינו נעלנו כפכפי עץ. אני "זכיתי" לכפכך אחד גדול ממשנהו. עוד נזרק לעברה של כל אחת מאתנו איזה בגד נוסף, אני למשל קיבלתי מעיל קטן שהיה טוב מלא כלום. כמובן שאיש לא טרח לוודא שיש התאמה בין גופינו לבגדים, וכך היו שקיבלו בגד קטן מדי או לחילופין - גדול מימדים. הבגדים כמובן היו שייכים לאנשים, שהגיעו עם מזודותיהם ותיקיהם שנלקחו מהם. את חלק הארי הטוב, אם עוד היה כזה, שלחו לגרמניה. לנו חלקו את השאריות והסמרטוטים. באותה עת הפסיקו להטביע את מספרי האסירים על הזרוע. כולנו נראנו דומות זו לזו כיצורים מהגיהנום, ללא צלם אנוש.

כאשר הגענו כבר מלא ריח הבשר השרוף את ריאותנו. עשן לבן היתמר מהארובות. אחר כך הבנו שאלה אימהותינו וקרובי משפחתנו שגופותיהם עלו באש הקרמטוריום. אנחנו ידענו שיתכן ואף אנו צפויות יום אחד לצאת מהארובה. יום יום, וכמעט כל היום, עמדנו במסדרים (אָפּל), לספירה. אם בדיקת נוכחות נכשלה, באה פקודה מפיהן של נשות האס אס הגרמניות (מעולם לא חשבתי שנשים יכולות להיות כל כך רעות) לספור שוב. כך שעות עמדנו בקור ובשלג ורק בגדינו הדלים לגופינו.

השתדלנו לעמוד ולא להתמוטט, כי אז זה היה סופנו. היו כאלה שנפלו, אך אנו תמכנו אשה ברעותה.

בצריף הענק, פנימה, באולמות גדולים עמדו דרגשי עץ בקומות. על כל דרגש שכבו כשתים עשרה נשים. היה עלינו לישון בתנוחה אחת כל הלילה. אילו רצינו להסתובב או לרדת, היו כל השתים עשרה צריכות לזוז ולקום. את המרק הדלוח, שבו היו משקעי בוצ' ועפר מתפוחי האדמה שלא נשטפו (הם הוכנסו למרק כפי שהובא מהשדה), וחתיכת הלחם שקיבלנו, אכלנו בלית ברירה. זה היה המזון שהיה.

"תאכלו את מה שאתם מקבלים, יעצו לנו 'הוותיקים', אבל המים מזוהמים, לא כדאי לשתות מהם". סר תאבוני לגמרי. לא יכולתי לאכול דבר. דווקא מים שתיתי. הם היו הדבר היחידי, כמעט, שהכנסתי לפי במשך עשרת הימים עד השבועיים ששהינו שם.

מאחר וכבר לא קעקעו את מספרי האסירים על הזרוע, קיבלנו תג עגול עשוי פח, בעת שיצאנו מאושוויץ אל המפעל בו עבדנו, ועליו היה מספרה של כל אסירה. אם הפכת להיות מוזלמן - רזה מאוד, עור ועצמות, היית בסכנה להישלח למשרפות. יום ולילה היתמר עשן לבן מארובותיהן. הריח רבץ במקום ואי אפשר היה להימלט ממנו. משם יצאו נשים, גברים, ילדים, זקנים - עם ישראל המושמד. הצצתי מבעד לחרכי הצריף וראיתי ילדים בלווי נשים, שזה עתה הגיעו ברכבת. "אלה הולכים ישר למותם", אמרו ותיקי הצריף.

ומעבר לכל, בתוך הגיהנום הזה, שאיש אף פעם לא דמיין כמה נורא הוא, הרגשתי גם בדידות איומה. אומרים שהרבה מהשורדים הצליחו לשרוד משום שהיו עמם בני משפחה וחברים. ואני עדיין ילדה, בקושי נערה, ואין איש אֶתו אוכל לדבר ולחלוק את הקשיים הנוראיים. אין אף אחד לידי שיוכל לייעץ ולנחם.

יציאה מאושוויץ

יום אחד הגיעה ההוראה ללכת למקלחות. היינו בטוחות שאנו הולכות לקיצנו. כבר ידענו מה יכול לצאת באותה מקלחת. קשה היה להאמין אבל הגענו למקלחות אמיתיות. מים יצאו מהברזים. היינו כ-500 נשים. שוב בחנו אותנו ושוב הסלקציה הידועה לשמצה. היו רבות שבכל זאת

נשלחו אל מותן. אולי לא התאימו לדעת נשות ה-אס אס הנאציות לעבודה במפעל אליו התכוונו לשלוח אותנו בגרמניה. כמובן איש לא הסביר לנו מה עומדים לעשות בנו. למזלי אלי לא הביטו אותן שומרות. יתכן שאילו ראו את רזוני ואת גופי הכחוש, אף אני הייתי נשלחת לתאי הגזים ולא "זוכה" לעלות לרכבת לגרמניה. נשים מצ'כיה, הונגריה ופולין - כולנו יצאנו לטרנספורט.

קיבלנו הוראה להוריד את שמלות האסירות. בחורות צעירות, פולניות, אף הן אסירות, זרקו לנו בגדים אחרים. תפקידן של הפולניות היה לרוקן את הקרונות, לפתוח את המזוודות של המגיעים ברכבות ולמיין את תכולתן. בגדים איכותיים במצב טוב נשלחו לגרמניה, בגדים מסמורטטים חולקו לאנשים ונשים שנשלחו למחנה עבודה. קבוצת נשים זו נקראה קומנדו קנדה.

לעיתים אנשים קיבלו בגדים גרוטסקיים ביחס למקום, עד כדי אבסורד. אחת קיבלה למשל שמלת נשף עם מחשוף עמוק.

בחורה זרקה לי שתי שמלות ומעילון עליון. יצאנו לרמפה כדי לעלות לרכבת שקרונותיה עמדו במקום. נראה שאנחנו באמת עוזבים את הגיהנום, אבל לאן? עמדנו וחיכינו שעות שנראו כנצח.

הגיעה מפלצת אס אס ושוב בדקה מה אנו לובשות. לא בדקה כל אחת, אלא בחרה לה קורבנות. הנה ראיתי אותה עומדת מולי, שמה לב שאני לבושה בשתי שמלות. פשטה ממני שמלה אחת, ואז ירדה עלי חגורת העור שלה שוב ושוב, כשהיא מצליפה על כל גופי כולל הראש. על מצחי הוטבע האבזם וחבורה בצבעי סגול, אדום, ירוק - שלל צבעים התנוססו באמצע המצח. לא ידעתי שהיה איסור על לבוש כפול. בקושי רב נגררתי על ידי האחרות שעזרו לי, ואני בעצמי אזרתי את שארית כוחותיי, וגררתי עצמי לרכבת שסוף סוף הגיעה. שוב נסיעת סיוט, בחנק ובצפיפות ללא תנאים מינימליים. איני זוכרת ממש את אותה נסיעה.

בית החרושת בפרייברג Freiberg

קיבלנו חצי כיכר לחם ומרגרינה ויצאנו לדרך. היעד הסופי הייתה העיר **פרייברג** באזור סקסוניה בגרמניה, במרחק של כ-30 ק"מ מדרזדן. נכנסנו

בשערי המפעל לחלקי מטוסים. הוטל עלינו לחבר את הכנפיים. הגשתי את חלקי הכנף למכונה, ולחצתי את הניטים שסגרו את הכנף. הושטתי ידי, וכבר חלקי הכנף הבאה היו בכפי, אותה הושטתי למכונה וסגרתי סביבה את הניטים. ושוב כנף בכף ידי... כך שתים עשרה עד ארבע עשרה שעות ביום. נערה פולניה ואני עבדנו ביחד. למרבה ההפתעה האולמות היו מחוממים. גם חיינו שם זמן מה, כאשר הגענו למחנה. לאחר מכן החלו לבנות מחנה נפרד ללינה, שם כבר לא פינקו אותנו בחימום. אחת הבחורות, שם משפחתה היה כשם מפקד המחנה הנאצי. לרוע מזלה הוא לא התלהב במיוחד שיהודייה נקראת בשמו, וממש התעלל בה. הוא הרבה להכות אותה.

בנות לקחו שאריות אלומיניום, שנותרו לאחר העבודה, והשחילו אותן לסכינים במכונת השחזה. כך אפשר היה למרוח מרגרינה על הלחם. גם קופסאות לאחסון המזון הצלחנו להכין מהשיירים, ואפילו מסרקים. כמובן, הדבר נעשה בסתר ותוך סיכון רב. באחד הימים נסע מפקד המחנה, **בֶּאק**, לשלושה ימים ובמקומו נתמנתה קצינת אס אס. היא קיבלה הוראה לרשום אירועים שבהם אסירים לא פעלו כראוי, על מנת שיחזור ויטפל בהם.



חזית בית החרושת

הייתה זו הזדמנות עבור הבנות, שניצלו את העדרו של המפקח והכינו פריטים שונים, אותם הזכרתי לעיל.

"תבואי אלי עלי לרשום את מספרך", הודיעה המפקחת לאחת הבחורות כאשר הבחינה שהיא מכינה את אחד הפריטים האסורים. ההיא הסתלקה ברגע של חוסר תשומת לב מצד המפקחת. זאת החליטה לבחור לה קורבן במקום לחפש את אותה בחורה, ואני הייתי הקרובה ביותר אליה. היה עלי לבוא לשולחן הכתיבה שלה והיא רשמה את המספר, המוטבע על לוח פח, שהיה תלוי על צווארי. חששתי מאוד. במשך שלושה ימים חשבתי איך אגיב כשיגיע העונש, שהיה בדרך כלל הצלפות בחגורה, כשהנענש עומד על שולחן העבודה והצלפות נמשכו עד שקרס על הרצפה. היו אלה ימים מורטי עצבים, שנראו לי ארוכים מאוד. למזלי, לא נקראתי אל העונש הזה... המפקחת לא דיווחה. אולי נותרו עוד כמה ניצוצות של אנושיות אצל אחדים מאלה. גם הפעם שיחק לי מזלי.

המגורים בבית החרושת נראו בעינינו כאילו הגענו לגן עדן לאחר הגיהנום בו היינו קודם לכן. המקום היה מחומם, ולמרות הפשפשים הרבים שהיו במקום, בכל זאת התנאים היו משופרים לעומת מה שחווינו לפני כן. בינתיים בנו לאָגֶר (מחנה) מחוץ לעיר והתנאים הורעו. היה עלינו ללכת בבוקר כחצי שעה עד למפעל, בחושך מוחלט, בכפור. נבצר מאתנו לראות דבר מה סביבנו - מבוססות בשלג, רועדות מקור. חלק מאתנו, ואני ביניהן, בנעלי עץ ולעורינו בגדים דקים - התהלכנו, נשות הקבוצה העובדת בשעות הבוקר. נענו כדמויות שקופות, חסרות חיים, כרוחות רפאים בעלטה. לאחר שעות של עמידה על הרגליים עם הפסקה קצרה מאוד לאכילת המרק, בו היה לפעמים איזה סלק, או תפוח אדמה או דלעת. לעיתים נדירות קיבלנו גם חתיכת בשר טחון לא מבושל, אותו אכלנו ברעבתנות. את המרק היינו גומעות מהר כדי להספיק לסיימו לפני גמר ההפסקה. חזרנו למחנה בלילה, בהליכה. שוב בחשכה, שוב בשלג העמוק. הלכנו באיטיות אל המחנה, שם המשיך הקור לחדור לעצמותינו. בבוקר ובערב יכולנו לשטוף את עצמנו בברזיות בהם זרמו מים קרים.

במחנה, על אותו דרגש, שכבה לצדי חברתי **מרתה אייזנר**, שאף היא

הייתה בטרזין. הקשר בינינו לא נותק לאחר המלחמה ונותר עד עצם היום הזה. היא מתגוררת כיום בארה"ב. התיידדתי עם מרתה והיינו לחברות בלב ובנפש. היא הייתה בחורה יפה, בעלת עיניים כחולות. היום היא סבתא ועדיין יפה.

במפגש האחרון ב"בית טרזין", היינו בדרכנו החוצה לאחר הכינוס הבינלאומי, והנה מולי פוסעת אישה מבוגרת אך עדיין יפה. קיבלתי פיק ברכיים, ומלווי מיהרו להושיב אותי על כיסא בטרם אתעלף. המפגש עם מרתה גרם לי להתרגשות בלתי נשלטת. מתברר שהוריה ואחיה נרצחו. היא הייתה נחושה לא לשוב לצ'כיה לעולם. הייתה זאת הפגישה הראשונה בינינו ולאחר מכן המשכנו ושמרנו על קשר.

"כמה קשה לעמוד שם שעות רבות על הרגליים ליד המכונה. כשהכל יסתיים ויגיע סוף לסבל", דמיינו, "איך נחיה, מה נאכל, אילו חיים נהדרים יהיו לנו", כך היינו חולקות את קשיינו והרהורינו זו באוזני רעותה. עפנו על כנפי הדמיון וראינו בעיני רוחנו מאכלים טעימים, מיטות נוחות, שמיכות רכות, מקלחת תחתיה נעמוד והמים יזרמו על גופינו זמן רב. כך חלקנו את חלומותינו ושאיפותינו, ולכמה דקות היינו שוכחות את המציאות הקשה. לפחות באותה תקופה היה לי עם מי לשוחח ולשפוך את ליבי וכך גם מרתה. זה הקל על שתינו.

עמדתי ליד המכונה. לפתע חשכו עיני ודממה עפפה אותי. לא ידעתי היכן אני, לא הרגשתי דבר. הכל מת בתוכי. פקחתי את עיניי, האור חדר אלי. התעוררתי ולא הבנתי היכן אני ומדוע אני שרועה על הרצפה. אך במהירות התאוששתי וחזרתי לעבודתי. כן, התעלפתי פעמים אחדות.

לפני שנים אחדות נודע לי שבטלוויזיה הגרמנית סיפרו על המפעל בפרייבורג. בסמוך היה מחנה עבודה נוסף ומסתבר שאנו בארץ 15 נשים ניצולות, שעבדנו בשני המפעלים. בפגישה שנערכה בבית יצחק הביאה אחת הניצולות ספר בגרמנית על המקום. הזמנתי אותו וכך הגיע אלי. במפגש זה נולד בי החשק והרצון לבקר בגרמניה. בשנת 2004 יצאתי לביקור. את הבניין בית החרושת מבחוץ איני זוכרת, הגענו בחשכה

ועזבנו בחשכה. בספר מצאתי תמונה בה רואים בניין בן כמה קומות, בחזיתו חלונות עגולים וישרים בהם סורגים. בניין ישן וקודר. לאחר ששוב נפלתי מתעלפת ליד המכונה, נתנו לי עוד צלחת מרק. בפעם אחרת הרגשתי כאבי גרון חזקים וחומי עלה. קיבלתי הוראה להישאר במחנה ולשכב במיטה. יומיים הייתי בחופשת מחלה. "יש דלעת?" לחשתי אל אחת הבנות. התחשק לי מאוד לאכול מהירק הכתום.

"כן, אבל בתנאי שתתני לי את הלחם שלך".
 "כן, ודאי".

"איך את לא מתביישת לקחת ממנה את פרוסת הלחם שלה?" הנשים מסביבנו בחדר התנפלו עליה בחמת זעם. "את לא רואה שהיא ילדה? את לא יכולה לתת לה בלי לקחת ממנה?" כך קיבלתי את חתיכת הדלעת ללא כל תמורה.

החורף הסתיים. החלו הפצצות של בעלות הברית על גרמניה. השנה הייתה 1945. הבטנו לשמיים וראינו במרחק את ענני האש והעשן מעל דרזדן שהופצצה יומם ולילה. רעש הפצצות הנופלות היה נורא. השמים בערו.

רגשותינו היו מעורבים. שמחנו כשנוכחנו לדעת שגרמניה מופצצת. התפללנו שזה יביא את הקץ לגרמניה ולמלחמה. אך מצד שני, חששנו להיפגע. ואם המפעל ייהרס מה יהיה איתנו?

הדרך למאטהאוזן Mathausen

יום אחד סגרו את בית החרושת ואנחנו הובלנו למקום אחר. שישה, או שבעה חודשים עבדנו שם.

אפילו בהמות לא מעבירים בקרונות הרכבת כפי שאנחנו נסענו בהן. הקרונות היו פתוחים, ובחודש ההוא, אפריל, היה עדיין קר. רוח נשבה בעצמותינו. גשם ירד עלינו וגם שלג כיסה אותנו, ואנחנו בבגדינו הדקים מכוסות בשמיכה אחת רטובה, ללא כל מגן. ראינו את המטוסים והפצצות הנופלות מול עינינו. האוכל והמים נגמרו ואנחנו נסענו ונסענו ללא סוף. את הנסיעה האיומה הזאת לעולם לא אשכח. ניסיתי להצטנף באיזו פינה בקרון כדי להתגונן מעט. "בואו נוציא את הקרש מרצפת

הקרון ונברח", כך לחשנו זו לזו. השתעשענו ברעיון הבריחה. אבל למי היה כוח למשוך את הקרשים ולהוציאם ממקומם? באזור הפרוטוקטורט הצ'כי עברה הרכבת מתחת לגשר. אנשים התהלכו מעל והציצו בנו. לפתע ראיתי אדם הזורק כיכר לחם לעברנו. זו התעופפה באוויר ונחתה בקרון שלנו. כל הכבוד לאיש שסיכן את עצמו למעננו. למען האמת לגרמנים הייתה תכנית לשלוח אותנו למחנה עבודה אחר, אך פסי הרכבת הופצצו והמקום אליו יכולנו להגיע היה **מחנה הריכוז**

מאוטהאוזן (גרמנית: Konzentrationslager Mauthausen)

היה מחנה ריכוז גדול באוסטריה עילית (שנקראה אז "הרייכסגאו של הדנובה העילית") שהוקם ב-1938 סמוך לעיירה מאוטהאוזן, כ-20 ק"מ ממזרח ללינץ, ובהמשך התרחב והפך למרכיב מרכזי בתשלובת המחנות מאוטהאוזן-גוֹזֶן. מחנה הריכוז שימש עד 1941 לכליאת מתנגדי הנאציזם. מספר היהודים שנכלאו בו באותה תקופה היה קטן באופן יחסי. החל מ-1941 השתנתה המגמה, והנאצים החלו לכלוא בו יהודים רבים, בעיקר מקהילות צ'כיה והולנד. משנת 1944 ועד לשחרור המחנות הובאו גם יהודים מאושוויץ ומברגן בלזן. מספר הנרצחים במחנות מאוטהאוזן-גוֹזֶן מוערך במאות אלפים (בין 120 ל-320 אלף, על פי הערכות שונות), מתוכם כ-38,000 יהודים. מרבית הנרצחים מתו מעבודות כפייה. מחנות מאוטהאוזן-גוֹזֶן שוחררו על ידי צבא ארצות הברית במאי 1945.

מתוך ויקיפדיה

מאוטהאוזן. הרכבת נעצרה והדלתות נפתחו. גופות רבות טואטאו מהרכבת. היו אלה המסכנים שלא החזיקו מעמד. עוד כמה ימים, אילו היו חיים, יתכן והיו ניצלים. המלחמה עמדה להסתיים. על מי שנותר בחיים היה לעלות בעלייה תלולה מאוד עד למחנה. אני כבר הייתי נטולת כוחות לגמרי. חשבתי שלא אוכל לעמוד אפילו צעד אחד. זו הייתה הפעם הראשונה מאז הגעתי ל**טרזין** שחשבתי שקיצי הגיע. לא אשורוד כנראה עד הסוף. איכשהו עליתי והגעתי עם כולם. בשערי המחנה ראינו בזוועה ערמות של מתים, ממש שלדים עור ועצמות שהוצאו מתוך הצריפים. היה זה סוף אפריל 1945. המלחמה הסתיימה מספר ימים לאחר מכן.

באחד במאי כבר הגיעו שמועות שהחיילים האמריקאים נמצאים בקרבת מקום. צריך היה להחזיק מעמד עוד מספר ימים. השמועה שעברה הייתה שרוצים להעביר אותנו למחנה של צוענים, ושנעשה כל שביכולתנו שלא לעבור לשם. כאילו הדבר היה נתון לשליטתנו. כשהגענו נתנה לנו הוראה להוריד את הבגדים בהם היינו לבושים עוד מברקנאו ולהחליפם בכעין גטקס שהיו מלאים בכינים. בדרך למקלחת נפלתי לא יכולתי ללכת ומישהו סחב אותי בחזרה לצריף. בבוקר הוציאו אותנו מהצריף, אני העזתי לצאת והתחלתי ללכת לכיוון השירותים. עמד שם אס אס אחד גדול ושמן ואקדח שלוף בידו. הוא לא ירה ואני המשכתי ללכת ולא זכור לי מה היה לאחר מכן. אני משערת שהשומר הזה הבין שזה הסוף, גרמניה עומדת בפני כניעה ומוטב להפסיק את ההרג אם ייתפס בידי האמריקאים עדיף שיוכיח שהוא לא רצח. ברור לי שאם היה קורה כדבר הזה לפני כן הוא היה הורג אותי במקום.

ב-5 במאי יצאו מי שיכלו לקבל את פני החיילים האמריקאים המשחררים. לצערי הייתי מאוד חלשה ולא יכולתי לצאת לקבלם בזרועות פתוחות. לא היה לי אפילו כוח לשמוח. אילו המלחמה הייתה נמשכת עוד זמן מה כבר לא הייתי בין החיים, כנראה. האמריקאים המזועזעים מהמראה שהתגלה לעיניהם חילקו מיד קופסאות שימורים וכל דבר מזון שהיה ברשותם. היו רבים שהתנפלו על "השפע", אך קיבתם שלא הייתה רגילה לאוכל כבר זמן רב, לא הייתה מסוגלת לעכל אותו והם מתו ביסורים. אני לא הייתי רעבה. כבר לא הרגשתי ברעב. שקלתי 29 קילו.

האמריקאים סדרו את המחנה של הגרמנים כדי לשכן אותנו בינתיים שם. מי שיכול להגיע בכוחות עצמו הלך למקום. בהתחלה נשארתי במקום בו מצאו אותי כשנכנסו למחנה. היה חשש שאני חולה בטיפוס או בשחפת. אבל לאחר זמן מה החליטו שאני כבר מסוגלת לעלות למחנה שסדרו למעננו. למרבה המזל ניצלתי, הכל הסתיים ואני - קשה להאמין - שרדתי את השואה. השמחה הייתה מעורבת בכאב.

וכעת מה הלאה? לאן אלך? את מי אמצא? איך אחיה?

5

שחרור וחזרה לחיי חירות בצ'כיה



איס אכלם אלה שתאיז היו בני חורין, אינו
יכולם להבין את עוצמת הקסם הנוראה של
השאיפה לחירות, של אלה
שאינם בני חורין

פרל באק

ריפטריאציה - השיבה הביתה

עוד במחנה הגרמני שהיה כעת בשליטת האמריקאים, תפרו הבנות בגדים משמיכות, ומסדינים עשו חולצות. כך יכולנו לצאת ולחזור ולא בבגדים האיומים שלבשנו. הנסיעה לתחנת הרכבת הייתה באוטובוס. אישה אחת נתקפה בצירי לידה והורדה בדרך ונלקחה לבית היולדות (יש לשער שהגיעה למקום כשהיא בהיריון). רגליי היו נפוחות עקב תת תזונה וכל גופי כאב. חשתי בחולשה, אבל השמחה שהכל הסתיים ואני נצלתי חיזקה אותי.

אחזור הביתה **להוליצה**, חשבתי ביני לביני, האם יש סיכוי שמישהו ממשפחתנו ניצל? עמוק בליבי ידעתי שהסיכוי קלוש. הוריי כמעט בוודאות אינם בחיים. בדרך קיבלנו אוכל, וברכבת עליה נסעתי לאחר מכן קיבלנו חבילות מאונר"א, כולל סיגריות. אז התחלתי לעשן. היום בדיעבד אני אומרת שהיה עלי למסור אותן.

הרכבת **מפראג להוליצה** יצאה מהתחנה. מצאתי לי פינה ליד חלון מעט שבור. איש לא רצה לשבת שם ואני התכנסתי בתוך עצמי, לא רציתי אף אדם לידי. חשתי תחושת ריקנות והייתי שקועה בהרהורי. לא ידעתי מה מצפה לי, את מי אפגוש ומה אעשה שם בכלל?

חזרה לעירי ולביתי

התחנה **בהוליצה**. הרכבת האטה את מהירותה ונעצרה. הדלתות נפתחו. הפעם לא ירדתי לשום מחנה השמדה או עבודה. חזרתי לעירי. ירדתי לאיטי, הבטתי סביבי. שלוש שנים חלפו מאז עלינו בתחנה זו ברכבת שנסעה אקספרס לגיהנום. עתה חזרתי, רק אני, ללא הוריי, ללא קרוביי. איש לא ידע על שובי ואיש לא הגיע לקבל את פניי. רציתי להרים את קולי ולצעוק, "הי אנשים, חזרתי מהגיהנום, שרדתי, ניצלתי". אני בעצמי מתקשה להאמין בכך, חשבתי. לא הכרתי איש מן העוברים ושבים שחלפו על פניי ואין להם צל של מושג מה עברתי. המשכתי בדרכי בשתיקה וברגליים כושלות.

תחנת הרכבת, הרחובות שמסביבה, דבר לא השתנה, כאילו לא הייתה מלחמה כה אכזרית בעולם במשך שש שנים. בלב פועם צעדתי לכיוון ביתי.

הנה החצר. החנות כבר איננה. המקום הפך למשכנן של מספר משפחות. בהיסוס מה וביד רועדת הקשתי על הדלת. פתחה לי אישה זרה והציצה בי בחשדנות. רק לאחר שהסברתי מי אני, פתחה את דלת לרווחה והזמינה אותי להיכנס. הנאצים שכנו בבית כמה משפחות ממקום אחר. בני הבית היו זוג ולהם ילד. הם היו נחמדים אלי, אף הסכימו שאתקלח במקלחת שהייתה פעם שלנו. בתמורה הם קיבלו ממני סיגריות. הצצתי מסביב. בחלון ראוה של החנות כלום לא היה, הוא היה ריק. השיחים וכל אשר צמח, יבש. לא נותר מהגינה היפה והמטופחת דבר. ביקשתי מהם שיצרו קשר עם חברתה של אמי (לא יהודייה) אותה כיניתי דודה. בראותה אותי חיבקה אותי בשמחה ולקחה אותי אליה. השתכנתי אצלה מיוני ועד אוגוסט. בינתיים קיבלתי כרטיס מזון. הגיעה לי מנת מזון נוספת עקב מצבי. הייתה זאת תקופה שלאחר המלחמה והמזון לא היה מצוי בשפע בלשון המעטה. הפנו אותי לבדיקה רפואית.

חברים של הוריי שמחו לראותני. הם הגיעו אלי מתבוננים בי במו עיניהם ורואים שאכן זו אני, בשר ודם - רזה מאוד, וראשי מגולח כי שיערי טרם צמח. ההתרגשות הייתה רבה ועימה החיבוקים והנשיקות. הם החזירו לי חפצים שהיו שייכים להורים, ביניהם אלבומים, תמונות שאבא צייר, שטיח פרסי שהיה בביתנו, יומנו של אבא, שכאמור מצוי אצלי עד היום, ועוד חפצים מרגשים. אבא היקר, אולי חש מה שעלול לקרות, אולי חשב על הגרוע מכל, והפקיד בידי החברים את החפצים הללו, שישאר משהו מאתנו, לאחר שלא נישאר בחיים. זה מה שנותר ממנו ומאמא. הדברים הללו שמורים אצלי כבבת עיניי, כאוצר, עד עצם היום הזה. מצוי אצלי גם ספר שאבא כתב וצייר. כמו כן, בתוך שקית קטנה נשמרו השערות הראשונות, שנגזרו מראשי על ידי ההורים, בהיותי בת שלושה עשר חודשים.

בעת שהסתובבתי פגשתי חברה בשוק. היא זיהתה אותי. שמחנו לפגישה המחודשת. אני הייתי זקוקה באופן דחוף לטיפול שניים. "אחרי מה שעברת את בוודאי לא פוחדת מרופא שיניים", כך אמר אביה של ליפה חברתי, ספק ברצינות ספק בצחוק.

שוב בפראג

עזבתי את הוליצה וחזרתי לפראג, הגעתי לבדוק אם מישהו ממשפחתנו ניצל. במקרה פגשתי בחברתי וירה גלזר. אותה ואת אחותה הכרתי בטרזין ואנו בקשר עד היום. לאחר שהתחבקנו ארוכות נודע לי, שאחד מדודיי, אמיל קאצ'ר, שהיה נשוי לנוצריה בשם אמילה (מילה) חזר מטרזין לאשתו ולעבודתו בבנק. "כדאי שתלכי לפנימייה", כך יעץ לי הדוד. הדבר עורר בי דחייה. לא בא בחשבון שאכנס כעת למקום עם מסגרת ומשמעת. הייתי טעונה ברגשות וזכרונות כואבים מלאי סבל. לא יכולתי לשאת את המחשבה הזאת. אני כבר מזמן עצמאית והדוד לא יחליט בשבילי. עברתי לגור עם חברתי וירה. דודי היה מאוד נדיב ומימן את שכר הדירה. וירה חזרה מברגן בלזן ומצאה ששכניה שלחו את ילדיהם לאנגליה. ילדי השכנים מצאו מסתור וכך נצלו. ההורים וילדיהם ששבו מאנגליה, חזרו לפראג וקיבלו את דירתם בחזרה. כדי שיוכלו להחזיק בה היה עליהם לצרף עוד אנשים. ולא, היו מוציאים את הדירה מחזקתם. רבים היו חסרי בית לאחר המלחמה. כמובן השכנים הללו העדיפו להכניס מישהו מוכר על פני זרים.

לימודים

במאי הסתיימה המלחמה ובספטמבר 1945 כבר התחלתי ללמוד בבית ספר ארבע שנתי למסחר, עם אפשרות להיבחן בבחינות בגרות. מה לי ולמסחר? אבל זה מה שהיה. אילולא המלחמה יתכן והייתי לומדת רפואה או משפטים, כפי ששאפתי בהיותי ילדה. בבית הספר הבינו מאין הגעתי והושיטו לי עזרה. היה עלי לדעת שתי שפות. למדתי במשך שנה בתכנית מכינה לקראת לימודי המסחר. הלימודים הללו מלאו את הפערים שהיו לי עקב אותן שנים בהן לא למדתי. חובה היה ללמוד את השפות רוסית ואנגלית. היה עלי לבחור בשפה נוספת גרמנית או צרפתית. בחרתי בגרמנית, שאותה ידעתי מעט, והיא קרובה יותר לצ'כית. אלה היו שפות שהשולט בהן יכול היה לעמוד בדרישות הכניסה ללימודים. במכינה היו לנו גם שיעורי בישול.

באחת הפעמים הכינה המורה לבישול (לתזונה) רביכה למרק מקמח ומרגרינה. חברתי וירה - שגם היא למדה בבית הספר - ואני, נזכרנו

ברביכות הדלות שהיינו עושות **בטרזין**, עת הזדמנו לידינו מעט קמח ומרגרינה. הרביכה הזאת הייתה טעימה ועשירה, לא כמו אלה שהיו שם. לא יכולנו להתאפק ואכלנו את כולה. למחרת התביישנו להגיע, מה תגיד לנו המורה על חוסר האיפוק שלנו? "תגידי לה שמאז שחזרת מאושוויץ את מאוד עצבנית ולא תמיד שולטת בעצמך", כך הציע לי הדוד. בעת לימודי המסחר, לאחר שסיימתי את המכונה, ידעו בבית הספר שאני ניצולת שואה, ניסו להקל עלי ובאו לקראתי. למשל, הפרופסור שלימד כימיה הציע שאני אחבר בעצמי את שאלות המבחן. לא סיימתי את לימודיי משום שהגיע זמני להעלות לארץ ישראל.

בכל הזדמנות שהייתה לי יצאתי לרקוד ולשמוח. הייתי מוכנה לראות שני סרטים ביום. רציתי לראות הצגות בתיאטרון הלאומי, קראתי ספרים



אני כשנתיים לאחר המלחמה

בקצב מטורף. שאפתי לחזור לחיים ולגמוע אותם ללא הרף, לפצות את עצמי, להחזיר לי את השנים שהפסדתי. זיכרון המתים ליווה אותי לכל מקום, אבל אני לא רציתי רק לחיות את העבר. רציתי לשקם את עצמי, למצות את החיים.

פגישה מפתיעה

ישבתי בחשמלית שנסעה ברחובות פראג. התבוננתי דרך מחיצת הזכוכית בדלת אל הקרון הסמוך ולא האמנתי למראה עיניי. בקרון ההוא ישבה הדודה **אילקה** אחותו של אבי.



וירה ואני

ניגשתי אליה בזהירות, שמא אני טועה? אולי יושבת שם אישה הדומה לה? אך לא, גם היא זיהתה אותי וכך נפלנו זו לזרועות רעותה, כאילו חזרנו מארץ המתים. איזו התרגשות. היא נצלה וחזרה עם בתה **וירה**. שתיהן הגיעו ל**טרזין** ול**ברגן בלזן**. עברתי לגור איתן לפי בקשתן ממני. בת הדודה **וירה** נישאה ל**קרל** בן עירה ונשארה לגור בפראג עד מותה בשנת 2004.

תנועת הנוער הציונית "דרור"

באותם ימים התחברתי לנוער היהודי שהסתובב בעיר. הם היו בחורים ובחורות צעירים, שחלקם התגורר בבית היתומים, והיו חברי תנועת הנוער הציונית "דרור". הם "סחבו" אותי לתנועה, כלומר הציעו לי לבוא אִתָּם. בקיץ נסעו למחנה מחוץ לעיר. "אני נוסעת למחנה קיץ עם תנועת דרור", כך הודעתי לדוד ולדודה. "אנחנו חוששים שתיסעי. חלילה יקרה לך משהו לא טוב". הם הרגישו שאני באחריותם, אבל אני מזמן כבר עמדתי ברשות עצמי ולא ביקשתי רשות מאיש. כמובן שיצאתי למחנה. שם נוצרו קשרים עם חברה נוספת **אווה אַרְבֵּן**, המתגוררת עד היום באשקלון. היא עוסקת בכתיבה, הוציאה לאור ספרים בנושא השואה ומוכרת בצ'כיה ובמדינות נוספות במערב אירופה.

הייתי בת 19 ונעשיתי ציונית. החלטתי שאני עולה לישראל.

עוזי השליח מקיבוץ החותרים סיפר לנו נסים ונפלאות על הארץ ועל הקיבוץ. ממש ארץ זבת חלב ודבש, "כולנו שם יהודים ואיש לא פוגע בנו בגלל יהדותנו. אין שם אנטישמיות. יש ישובים פורחים, שדות ירוקים, פירות וירקות טעימים ומתוקים", המשיך עוזי ותאר באוזנינו את הארץ המובטחת. ואנחנו נתנו דרור לדמיוננו **בתנועת "דרור"**. ראינו לנגד עינינו ארץ אידיאלית, בה הכל פסטורלי. גם צורת החיים הנקראת קיבוץ התקבעה בתודעתנו כחיובית ביותר. כולם עובדים; כולם שותפים ושווים; נוסעים להצגות ומופעים; חוגגים את החגים ביחד; כל אחד

תורם את חלקו ומקבל לפי צרכיו.
אפילו מפעל לנגרות יש שם **ודב** יוכל למצוא שם את מקומו.

דב

באותה תקופה הכרתי בחור צעיר ונחמד, מבין הצעירים בתנועה, שהיה יפה כמו כוכב קולנוע, ושעורר את התעניינותי ותשומת לבי באופן מיוחד. מצאנו עניין זה בזו, ולאט מצאנו עצמנו משוחחים ומתיידדים מאוד. חלה התקרבות הדדית בסופו של דבר כבר נחשבנו לזוג לכל דבר.

הכשרה לחיי קיבוץ

כדי שנטעם ונבין בצורה מוחשית מה הם חיי קומונה, נסענו להכשרה בעיר **ליפּרץ**. **דב** הדריך שם והוא זה שהציע לי להצטרף. אהבתי את חיי השיתוף. כל אחד מאתנו סודר במקום עבודה. אני נשלחתי לעבוד בבית דפוס. הגיעה שעת האוכל ואין ארוחה ראויה. הבנות לא ידעו לבשל וגם לא איש מהבנים. למזלנו, **דב**, חברי, הביא אלינו את **יורם ליגוצקי**, בחור צעיר ומקסים, שידע לבשל והוא הפך להיות הטבח שלנו. היה לו ידע בעוד עבודות בית שונות, למשל - תיקון גרביים, והוא הדריך את הבנים בתחום זה. יורם הגיע יחד אתנו ל**קיבוץ החותרים**, אך למרבה האכזבה היה הוא בין ראשוני העוזבים את הקיבוץ. הוא עבר לחיפה ושם החל לעבוד באחת המסעדות במושבה הגרמנית. "היכן הכובע והסינר שלך?" ניסו לברר במסעדה. כי אם הוא טבח מקצועי היה עליו להביא עמו את התלבושת המקצועית. "העכברים בקיבוץ אכלו אותם", כך תירץ יורם את העובדה שאין לו את הפריטים הללו. כשבקשו תעודה שלמד טבחות הוא הגיש להם תעודה שנשלחה אליו מצ'כיה (כנראה מזויפת). לבסוף עבד כדייל במטוס ונפטר לפני מספר שנים. את גופתו הוא תרם למדע. עד יום מותו היינו חברים טובים.

6

עולים ארצה



אין בעולם ארץ, אשר היהודי יכול לסעוד
בה טעם ארץ אולדת, אלבד ארץ ישראל

א.ד. גורדון

"ושבו מארץ אויב ... ושבנו בנים לגבולם" (ירמיהו, לא, טו)

כחצי שנה היינו בהכשרה עד שהתארגנו לעלייה לארץ. היינו ההכשרה הראשונה לקראת עלייה ליגלית לארץ. עד אז עלו בצורה לא חוקית. מדינת ישראל העצמאית קמה ואפשר היה לעלות באופן חוקי. "תישארי כאן ותמשיכי ללמוד. נממן לך את הלימודים, נעזור לך. מה יש לך לחפש שם"? כך ניסו הדוד והדודה לדבר על לבי שאשאר בפראג. הם היו חשוכי ילדים ורצו שאשאר אתם.

הייתי זקוקה לכסף ולא חשבתי לבקש מהם, הרי הם התנגדו לעלייתי. מכרתי כמה חפצים שנשמרו מהוריי. היה עלינו להגיש לרשויות השלטון הקומוניסטי רשימה של חפצים ופרטי לבוש, שאנו מתכוונים לקחת אתנו. לא אפשרו לקחת הרבה. למשל, מגהץ, ואפילו קולבים לא יכולנו לקחת. את הכל היה צריך לארוז בארגזים.

במרס 1949 יצאה הרכבת מהתחנה בפראג. חיבוק אחרון, מילות פרידה אחרונות נלחשו ביני לבין משפחת אָרמן - הדוד והדודה - שהגיעו לתחנת לפני צאת הרכבת. "עוד נשוב וניפגש", "נשמור על קשר". איש לא יכול



דב ואני בפראג

היה לדעת אם אמנם נשוב עוד אי פעם ונתראה. מבט אחרון אל העיר שהייתה קרובה לעיר הולדתי, והרכבת יצאה באיטיות, מגבירה את מהירותה בהדרגה. הפעם אני נוסעת אל החופש, לארץ היהודים. לא יתואר עד כמה שונה הייתה הנסיעה הזאת ברכבת מקודמותיה, בזמן המלחמה.

חברי הקבוצה פצחו בשירה ומצב הרוח היה מרומם. אמנם אני מותירה מאחוריי את קברי בני המשפחה, והוריי שלא זכו כלל לקבורה, אך פנינו קדימה אל העתיד שנראה לנו מבטיח ביותר.



דב

הרכבת הגיעה ל**לוינה** באוסטריה, ומשם המשיכה לאיטליה. זוג יושב בקרבתנו ובידיהם תינוק. השתעשענו במחשבה שהיינו יכולים להחביא חפצים קטנים בחיתול. מחשבה זאת הביאה אותנו להתלוצץ בינינו. יש לשער שזה המקום היחידי בו לא היה נערך חיפוש.

חוה, אחותו של **דב**, שהייתה אתנו (גם היא הייתה חברה בתנועה), לקחה עמה מעיל פרווה שלא הצהירה עליו מראש. אותו לא יכלה להסתיר בחיתולו של התינוק, והמעיל היפה והמהודר מעוטר בפרווה נלקח ממנה עוד בנסיעתנו ברכבת. במשטר הקומוניסטי לא היית אדון לחייך ולא לחפצריך.

ב**גנואה** היה עלינו לעלות על אנייה שטרם הגיעה. חיכינו בעיר מספר ימים לבואה. הסוכנות מצאה לנו מקום זול להתאחסן בו... בית זונות.

שערו בנפשכם שהבחורות שעבדו במקום התנפלו על הבחורים הצעירים שלנו והציעו את גופן.

עלינו בזה אחר זה על אנייה בשם "אַבְצִיָּה". כל חברי הגרעין התמקמו על הסיפון. בבטן האנייה הצטופפו על דרגשים אנשים רבים. האוויר היה דחוס, והריח הלא נעים הקשה על הנשימה. רוח קלילה נשבה על הסיפון מול הים הכחול שגליו נחבטו קלות בספינה. למעלה, השמים היו בדרך כלל כחולים ועופות מים ליוו אותנו בדרכנו. כך שטנו כשבוע ימים. היה זה חודש מרס והאביב קיבל את פנינו בארץ. המזון שניתן לנו במשך השיט לא היה מסוג משובח, וכמובן לא זה הניתן בשייט תענוגות. הארוחות הורכבו בעיקר מספגטי ורוטב עגבניות, אך רבים לא יכלו לאכול, כי טלטלת האנייה על הגלים גרמה להם בחילה והרגשה רעה. חיכינו בקוצר רוח לראות את חוף המבטחים אליו שאפנו להגיע. ואכן באחד הימים נראו גגות בתים. התקרבתנו לחוף תל אביב, לנמל. באותם ימים עדיין לא היו בתים רבי קומות ומגדלים. אפשר היה להבחין

בצריחי מסגדים מכיוונה של יפו. ההתרגשות גברה מרגע לרגע. מנגד ראינו את ארצנו וגם זכינו להיכנס אליה. "נבנה ארצנו ארץ מולדת, כי לנו, לנו ארץ זאת..." (כתב: אברהם לוינסון), שרנו בהתלהבות. השירה שפרצה מהגרונות הלכה וגברה, גם דמעה הופיעה פה ושם בזווית העין.

"כל עוד בלבב פנימה נפש יהודי הומייה..." את מילות "התקווה" שרנו בשפתיים רועדות. סוף סוף לאחר שנות סבל קיווינו שהגענו למקום בטוח ונזכה לחיות בשלווה. משאית חיכתה לנו בנמל, ולאחר שכל חברי הגרעין התיישבו בה, יצאנו לדרך לקיבוץ החותרים.

שירת הנוער שיר עתידנו...

מילים: שמואל בס

לחן: דוד מערבי

שירת הנוער שיר עתיקנו
שיר התחבשות בנין וצליה.
אן האולה יתרו אחינו
ארץ מולדת סבה לתחייה.

אי זה חולל הפלא - ארץ מולדת
אי זה הקיס כל אלה - ארץ מולדת.

זו יקק, יקק היא הצורעת
זו יקק, יקק היא הנטעת.

כל עוד הנוער לון באולדת
קוס יקוס חזון עס ישרא.